

ДИПЛОМНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Основний рівень

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і зміст спеціальності

на тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СІМ'ЄЮ ФУНКЦІЇ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ»**

Шифр ДРМ _____

Виконала: студентка II курсу, групи ППмз-20-1 _____ Повх В. І.
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор _____
Підпис Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:
зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор _____ Потапчук Є. М.
Підпис Ініціали, прізвище

Хмельницький, 2021

Підпис Ініціали.прізвище

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічні особливості реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників».

Здобувач: Повх Вікторія Іванівна.

Кваліфікаційна робота включає 81 сторінку, 8 таблиць, 7 рисунків, перелік джерел посилання складає 54 найменування.

Ключові слова: сім'я, функції виховання, діти-першокласники, готовність батьків, батьківські ролі, формування особистості.

Об'єктом дослідження є реалізація сім'єю функції виховання дітей.

Предметом дослідження є психологічні особливості виховання батьками дітей-першокласників.

За результатами дослідження визначено сутність реалізації сім'єю функції виховання дітей та зміст і показники психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників; визначено психологічні чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників; з'ясовано типологію батьківських ролей, що впливають на виховання дітей-першокласників, розроблено практичні рекомендації батькам щодо виховання дітей-першокласників.

Основні положення кваліфікаційної роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів при консультуванні батьків щодо виконання батьківських ролей, що пов'язані з вихованням дітей, які починають здобувати освіту (першокласників).

ЗМІСТ

Вступ	6
РОЗДІЛ 1 РЕАЛІЗАЦІЯ СІМ'ЄЮ ФУНКЦІЇ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	10
1.1 Формування особистості дитини як важлива функція сім'ї	10
1.2 Організація, етапи, методи дослідження виховання сім'єю дітей-першокласників	17
1.3 Сутність, зміст та показники психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників	24
Висновки до розділу	29
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ПОДРУЖЖЯМ БАТЬКІВСЬКИХ РОЛЕЙ З МЕТОЮ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ	32
2.1 Чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників	32
2.2 Типологія батьківських ролей та стилі виховання дітей-першокласників	38
2.3 Практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників	50
Висновки до розділу	54
ВИСНОВКИ	57
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	60
ДОДАТКИ	65
ДОДАТОК А Анкета Моделі поведінки, що відображають важливі сімейні ролі (автор Д. Карпова).....	66
ДОДАТОК Б Методика діагностики батьківського ставлення до дитини (автори А. Варга, В. Столін).....	68
ДОДАТОК В Методика для вивчення взаємодії батьків з дітьми (автор І. Марківська).....	72
ДОДАТОК Г Методика «Стратегії сімейного виховання» (Автор С. Степанова в модифікації І. Махоніної).....	79

ВСТУП

Сім'я покликана виконувати низку важливих функцій, серед яких особлива роль належить функції виховання дітей. У ній відбувається первинна соціалізація особистості, освоюються перші соціальні ролі, встановлюються основні цінності життя, норми поведінки, формується ставлення дитини до самої себе і навколишніх людей. Звідси важливого значення набуває здатність сім'ї повноцінно виконувати функцію виховання дітей на різних етапах їх вікового розвитку. У цьому аспекті особливу увагу привертає психологічна готовність батьків до виконання батьківських ролей, що пов'язані з вихованням дітей, які починають здобувати освіту (першокласників). Батьки мають знати психологічну характеристику дитини молодшого шкільного віку, сприяти формуванню і розвитку базових особистісних якостей дитини та її готовності до систематичного навчання. Крім цього шлюбні партнери повинні вміти створювати здоровий морально-психологічний клімат в сім'ї, навчати дітей власним прикладом, уникати гіпопротекції, емоційного відторгнення, потураючої гіперпротекції, домашнього насилля.

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що реалізація сім'єю функції виховання дітей загалом і дітей-першокласників зокрема є складною психологічною проблемою, оскільки більшість батьків не володіє основами сімейного виховання і не знає основних засад вікової та педагогічної психології. Крім цього спостерігається трансформація уявлень шлюбних партнерів про те, які батьківські обов'язки та ролі повинні виконувати чоловіки і жінки в шлюбі. Уявлення про моделі батьківської поведінки відрізняються нечіткістю, невизначеністю, недостатньою наповненістю та стереотипною детермінованістю. Насамперед це пов'язано з нерозумінням ролі сім'ї у формуванні особистості дитини, з незнанням типології батьківських ролей, невмінням визначати сфери відповідальності та розподіляти батьківські обов'язки. Невміле батьківське виховання призводить до сімейних конфліктів, появи негативних психічних станів

та психічної травматизації дітей. У свою чергу все це може деструктивно впливати на стан душевного комфорту усіх членів сім'ї. Звідси виникає потреба у розгляді психологічних особливостей реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

Результати вивчення психологічної літератури свідчать, що не зважаючи на те, що проблемні питання, пов'язані з сімейним вихованням вже, певним чином, розглядали такі дослідники як А. Анрейко, Ю. Якубовська, Н. Гончаренко, Т. Григор'єва, А. Денисенко, К. Дорошенко, Л. Задорожна-Княгницька, А. Ситник, Б. Ковбас, В. Костів, М. Мушкевич, Ю. Подкопаєва, Г. Федоришин, Т. Цуркан та ін., вивчення проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників не було предметом окремих досліджень. Відсутні наукові розробки, які б сприяли розумінню шлюбними партнерами моделей батьківської поведінки, а також переліку батьківських ролей за інтелектуально-світоглядним, морально-психологічним, матеріально-фінансовим і господарським чинниками, що здатні впливати на виховання дітей-першокласників. Усе це актуалізує тему кваліфікаційної роботи «Психологічні особливості реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників» та її важливе практичне значення для підготовки молоді до відповідального батьківства, розвитку уявлень про перелік батьківських ролей та розуміння того, які вони впливають на формування особистості дитини.

Об'єкт дослідження – реалізація сім'єю функції виховання дітей.

Предмет дослідження – психологічні особливості виховання батьками дітей-першокласників.

Мета дослідження – з'ясування психологічних особливостей реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

Основні завдання:

1. За результатами теоретичного аналізу наукової літератури з'ясувати сутність реалізації сім'єю функції виховання дітей та зміст і показники психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників.

2. Визначити психологічні чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

3. З'ясувати типологію батьківських ролей, що впливають на виховання дітей-першокласників.

4. Розробити практичні рекомендації батькам щодо виховання дітей-першокласників.

Гіпотеза дослідження: шлюбні партнери мають низький рівень знань про батьківські ролі, що негативно впливає на реалізацією ними функції виховання дітей-першокласників. Це обумовлено відсутністю системи підготовки молоді до сімейного життя та батьківства, а також негативним впливом низки чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Методи дослідження:

Теоретичні методи дослідження - аналіз, порівняння, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у науковій літературі про реалізацію сім'єю функції виховання дітей та формування особистості дитини.

Емпіричні методи дослідження – спостереження, бесіда, анкетування (для вивчення моделей поведінки, що відображають важливі сімейні ролі), тестування (для вивчення взаємодії батьків з дітьми, діагностики батьківських ролей), аналіз результатів діяльності, метод узагальнення незалежних характеристик, метод експертних оцінок.

Практичне значення дослідження: проведено емпіричне дослідження типології батьківських ролей та обґрунтовано практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників, які відображають науково обґрунтовані пропозиції, виконання яких буде сприяти реалізації сім'єю функції виховання дітей. Основні положення кваліфікаційної роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів при консультуванні батьків щодо виконання батьківських ролей, що

пов'язані з вихованням дітей, які починають здобувати освіту (першокласників).

Експериментальна база дослідження: Дослідження здійснювалось на базі Мар'янівської гімназії Чорнострівської селищної ради, а також ресурсно-консультативного центру кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету. До експерименту було залучено 44 учасника – батьків дітей-першокласників.

Апробація роботи: основні теоретичні положення та результати презентованого дослідження доповідались та обговорювались на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (м. Львів, 22 жовтня 2021 р.); другому кафедральному науковому семінарі «Актуальні проблеми сучасних наукових досліджень здобувачів вищої освіти магістерського рівня» (м. Хмельницький, 11-12 жовтня 2021 р.); другому кафедральному науковому семінарі «Сучасні досягнення в наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти магістерського рівня» (м. Хмельницький, 15-16 листопада 2021 р.).

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання, додатків.

РОЗДІЛ 1

РЕАЛІЗАЦІЯ СІМ'ЄЮ ФУНКЦІЇ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ- ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Формування особистості дитини як важлива функція сім'ї

Як свідчить практика, сім'я покликана виконувати низку важливих функцій, серед яких особливе значення має вихована функція, яка задовольняє потреби бути батьком чи матір'ю, виховувати дітей та самореалізовуватися в дітях [4; 18; 27]. Кожна функція реалізується за допомогою конкретних сімейних ролей, наприклад, обов'язок виховувати своїх дітей батьки виконують за допомогою таких важливих ролей як «вихователь» та «вчитель».

За свідченням дослідників [1; 5; 6], виховання дітей є процесом заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального, інтелектуального розвитку дитини від народження до дорослості. При цьому батьки можуть використовувати різні матриці поведінки, які серед дослідників прийнято називати стилями виховання дітей (авторитетний, авторитарний, вседозволений, відсторонений). Фактично ці стилі відображаються у певних моделях взаємин батьків і дітей і прямо чи опосередковано позначаються на психічному здоров'ї усіх членів сім'ї. Під поняттям «стилі сімейного виховання» дослідники розуміють певний спосіб стосунків у сім'ї, що включає використання батьками комплексу прийомів і методик впливу на дитину, що визначаються оригінальною манерою вербальної і невербальної взаємодії, а також характеризуються рівнем контролю, опіки та піклування, якістю психоемоційних контактів між дорослими і дітьми, характером впливу батьків, числом заборон на поведінку дитини [4, С. 101-114].

Авторитарний стиль виховання характеризується беззаперечним підпорядкуванням і послухом дорослим (дорослому). У таких сім'ях нехтуються індивідуальні і вікові особливості дитини, її інтереси, бажання, прагнення, що

негативно позначається на розвитку її особистості.

Характерним рисами особистості дитини, вихованої в авторитарному стилі, можуть бути: розвиток слабкої життєвої позиції (втрата почуття власної гідності, здатності приймати рішення, відповідати за вибір; втрата власних бажань); розвиток деспотичної особистості (ненависть до батьків; вирішення питань тільки силою; груба, цинічна, деспотична і хамська поведінка і ставлення до оточуючих; підвищена агресивність і конфліктність).

Що стосується ліберального стилю виховання, то він передбачає, що дитина отримує повну свободу дії, стосовно неї не встановлюється ніяких обмежень. При цьому батьки прагнуть більше віддавати, ніж вимагати, не чекають від дитини зрілого поведінки і самостійності, що надалі відображається і на самій дитині, вона стає невпевненою у собі, нездатною протистояти щоденним труднощам, схильною до депресій і фобій. При ліберальному стилі виховання можливі наступні варіанти розвитку особистості: нездатність до близькості й прихильності; байдужість щодо близьких; відсутність бажання подбати про когось, допомогти, підтримати; хамство і вседозволеність.

Основою демократичного стилю виховання є взаємна любов, підтримка, повага, турбота одне про одного, постійне спілкування; батьки використовують розумні доводи, обговорення і переконання, але не силу, заохочують особисту відповідальність і самостійність дитини, при цьому наполягають на підпорядкуванні встановленим стандартам поведінки; дитина отримує сприятливі можливості для свого особистісного розвитку. Для батьків, які дотримуються цього стилю, характерні: активно-позитивне ставлення до дитини; адекватна оцінка її можливостей, успіхів і невдач; їм властиве глибоке розуміння дитини, цілей і мотивів її поведінки; вміння прогнозувати розвиток особистості дитини.

За свідченням дослідників при авторитарному стилі виховання відбувається найбільш гармонійний і різнобічний розвиток особистості дитини.

Варто зазначити, що іноді дослідники виокремлюють ще індіферентний

стиль виховання, що характеризується відсутністю вимог, визначених реакцій на потреби дитини, а також близької взаємодії з нею. У цьому випадку батьки хоч і задовольняють всі основні потреби дитини, проте в цілому практично не цікавляться її життям, все це відбивається на дитині, яка стає замкнутою, відчуженою, часто агресивною.

При реалізації функції виховання дітей-першокласників, важливо враховувати, що формування особистості дитини має певні психологічні закономірності, тобто у цьому віці закладається фундамент розвитку психічних процесів та формування особистості загалом. Кожна сім'я повинна створювати сприятливі умови для задоволення й правильного формування життєво-необхідних потреб, гармонійного розвитку дитини. Батькам належить визначальна роль у розвитку дитини, тому важливо, щоб вони вміли налагоджувати доброзичливі, емоційно позитивно забарвлені, стабільні стосунки з нею, що є провідним каналом передачі суспільного досвіду та позитивного батьківського впливу (Г. Абрамова, Т. Дуткевич, М. Савчин, Л. Василенко) [1; 16; 40]. На всіх стадіях соціалізації дитини, суспільство загалом і батьки, зокрема, передають їй певну систему норм і цінностей і формують особистісні якості.

На думку дослідників (Л. Помиткіна та ін.) [35] основні труднощі в проходженні дітьми етапів формування особистості, пов'язані з моделями поведінки батьків (гіперопіка, нехтування, приниження та ін.). У цьому контексті привертає увагу вміння батьків знаходити оптимальний баланс у співвідношенні виховання в базисі «так» (знаходження можливостей вирішення проблемних ситуацій) і в базисі «ні» (введення поняття «не можна»).

Основними поняттями сімейного виховання за А. Адлером, як автора гуманістичної моделі сімейного виховання, є: рівність, проте не тотожність між батьками й дітьми, співробітництво, природні результати. Фундамент особистості вибудовується в дитинстві, засновується на зусиллях, що спрямовані на подолання почуття неповноцінності, на компенсацію й вироблення переваги. При цьому

сімейна атмосфера, настанови, цінності, взаємоповага членів сім'ї й щира любов (насамперед батьків) сприяють розвитку в дитини широкого соціального інтересу.

Послідовник А. Адлера, який активний розвивав його погляди, Р. Дрейкурс визначав у вихованні батьками своїх дітей такі завдання як: вияви поваги до унікальності, індивідуальності й недоторканості дітей з раннього віку; розуміння дітей, проникнення в їхній спосіб мислення, уміння розбиратися в мотивах і значенні їхніх учинків; вироблення конструктивних взаємин з дитиною; знаходження власних прийомів виховання з метою подальшого розвитку дитини як особистості. Батькам доцільно будувати свої взаємини з дітьми, виявляючи щирю підтримку, не допускаючи при цьому безмежної свободи. Для дитини важливо чітко визначити її обов'язки і відповідальність.

Представники соціально-когнітивного напрямку вивчення та виховання особистості вважають батьківську поведінку такою моделлю, що сприяю формуванню дитиною деяких загальних рис, правил поведінки, зразків для наслідування в спробах вибудувати свою поведінку.

За автором психоаналітичної теорії Е. Берном [49] слід розрізнити три стани «Я»: дитина, дорослий і батько – як способи сприйняття дійсності, аналізу інформації й реагування на неї. Автор підкреслює, що підхід до зміни поведінки дитини лежить у зміні взаємин між батьками й дитиною та у зміні способу життя сім'ї. Батькам належить самим навчитися аналізувати соціальні взаємозв'язки у сім'ї, творчо й весело залучати дітей у процес пізнання себе й інших, проявляти повагу до людей, підтримувати в них настанову на щастя, задоволеність собою й життям.

Дослідник проблеми формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи Т. Цуркан [32] розглядає педагогічну культуру батьків як складну соціальну характеристику особистості, яка є показником рівня її знань, умінь, значущих якостей, необхідних для успішного вирішення завдань виховання і розвитку дитини. При цьому дослідниця робить акцент на

інтегральності характеристик особистості, що визначається сукупністю психологічних, педагогічних знань, інтелектуальною, емоційною компетентністю, особистісними і соціальними цінностями, що забезпечують повноцінну реалізацію сімейних функцій на основі відповідального батьківства, свідомих розвивально-виховних впливів на дитину. Структура педагогічної культури батьків відображає такі взаємозалежні компоненти: ціннісний, емоційний, когнітивний та поведінковий. За результатами дослідження Т. Цуркан визначила низку критеріїв сформованості педагогічної культури батьків, зокрема: дитиноцентрована спрямованість, сфера сімейних цінностей, емоційний інтелект, психологічне благополуччя, психолого-педагогічна компетентність, усвідомлене батьківство, стиль сімейного виховання, тип взаємодії з відповідними показниками.

В умовах сьогодення особливої актуальності набувають питання реалізації сім'єю функції виховання дітей в умовах дистанційного навчання. З цього приводу доречно звернути увагу на результати досліджень партнерства школи і сім'ї в умовах дистанційного навчання. Наприклад, Л. Задорожна-Княгницька та А. Ситник [17] зазначають, що дистанційне навчання – це новий виклик для системи освіти. Важливу роль в успішному навчанні дитини відіграє допомога батьків школярів як партнерів учителя. Їхня безпосередня близькість до дитини, діяльна участь в організації та перебігу дистанційного навчання спроможна значно полегшити процес учіння й забезпечити успіх дитини в ньому.

Реалізація сім'єю функції виховання дітей-першокласників потребує від подружжя гармонійного партнерства та вміння розподіляти сімейні обов'язки. Фахівець з сімейної психології В. Сатир [42] визначає сім типів шлюбних партнерів, а саме: рівноправний, романтичний, батьківський, дитячий, раціональний, товариський, незалежний. У цій типології привертає увагу батьківський партнер, який із задоволенням піклується про інших, приймає активну участь у вихованні своїх дітей, організовує відпочинок сім'ї. Можна припустити, що для реалізації функції виховання це один із вдалих типів шлюбного партнера. Водночас деякі

дослідники стверджують, що у чоловіків і жінок можуть існувати різні уявлення про сімейне життя та розподіл сімейних ролей, а також щодо гендерних ролей батьків (Н. Оліфірович, D. Anderson, M. Hamilton) [29; 53]. До речі, за свідченням Д. Карпової [19,] у змісті Сімейного кодексу не має жодної статті, яка б давала чітке розуміння суті сімейних ролей та їх переліку. Цілком логічно, що відсутність науково-обґрунтованої інформації про моделі поведінки шлюбних партнерів при реалізації сімейних функцій обумовлює низький рівень знань шлюбних партнерів про сімейні ролі.

За результатами аналізу наукової літератури [15; 19] нами виокремлені основні завдання, пов'язані з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників, а саме:

- виховання фізичної й морально здорової особистості, забезпечення усіх необхідних для цього умов;
- створення батьками атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, взаєморозуміння, чуйності, доброзичливості, належних умов для розвитку почуттів;
- засвоєння першокласником базових моральних цінностей та ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між людьми;
- забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, прилучення дітей до рідної мови, національних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості та самосвідомості;
- виховання у дітей поваги до законів, прав і свобод людини, громадянської та соціальної відповідальності;
- включення в суспільну побутову та господарську діяльність, розвиток творчої працелюбності особистості;
- формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти прекрасне і потворне в мистецтві та житті;

- статеве виховання дітей, розвиток моральної чистоти, почуттів дружби, кохання, поваги до жінки, підготовка до подружнього життя;
- розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки і саморегуляції поведінки;
- розвиток почуття власної гідності та відповідальності за свої вчинки.

Ефективна реалізація вказаних вище завдань буде можливою при відповідній підготовці шлюбних партнерів до відповідального батьківства. Це потребує адекватної та гнучкої батьківської позиції. Адекватність батьківської позиції відображає здатність батьків бачити і розуміти індивідуальність своєї дитини, помічати зміни в її психічному світі. Що стосується гнучкості батьківської позиції, то це поняття інтерпретується як здатність регулювати вплив на дитину в міру її дорослішання та у зв'язку з різними змінами в умовах життя сім'ї. Передбачуваність батьківської позиції означає, що дитина не повинна керувати батьками, а навпаки, поведінка батьків повинна передувати появі нових психічних і особистісних якостей дітей.

За результатами аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що формування особистості дитини має свої закономірності, які важливо враховувати при реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників. Насамперед важливо враховувати детермінованість розвитку особистості дитини як біосоціальної істоти. Звідси виникає потреба враховувати вплив на цей процес чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру, які сприяють розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфери особистості. Окрім того, на різних вікових етапах психічні властивості дитини мають різний рівень розвитку, що вказує на нерівномірність та гетерохронність психічного та особистісного розвитку дитини, що може виявлятися у її спрямованості, характері та здібностях. Далі виникає потреба звертати увагу на певні періоди, коли виникають найсприятливіші умови для розвитку певних психічних процесів (сенситивність), наприклад, пам'яті у молодшому шкільному віці. Також під впливом соціального оточення у дитини

відбувається інтеграція різних сфер особистості, зокрема емоційної, вольової, спонукальної, духовної та ін. (інтегрованість).

Як бачимо, батькам важливо усвідомити те, що їм належить важлива роль у формуванні особистості дитини у процесі її навчання та виховання. Батьківська модель поведінки закладає основи особистісного розвитку дитини.

1.2. Організація, етапи, методи дослідження виховання сім'єю дітей-першокласників

Теоретичний аналіз досліджень питань, пов'язаних з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників, дозволив з'ясувати, що предмет нашого дослідження має низький рівень наукового пізнання і потребує подальшого наукового осмислення. Звідси виникла необхідність обґрунтувати організацію та методи дослідження проблемного питання, яке стосується особливостей розподілу подружжям батьківських ролей з метою виховання дітей-першокласників. Для того, щоб наше дослідження являло собою завершений цикл, ми, зважаючи на поради дослідників (М. Білук [6], В. Бочелюк [8], В. Ковальчук, Л. Моїсєєв [8] та ін.), розподілили його на чотири етапи (таблиця 1.1).

Перший етап дослідження – здійснення процедури організації психологічного дослідження питань, пов'язаних з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників:

- узагальнити об'єктивний науковий досвід у пізнанні характеристик та особливостей реальності, що зумовлюють виділення психологічних особливостей виховання батьками дітей-першокласників як предмета дослідження;

- визначити мету та задачі дослідження, сформулювати гіпотезу, вибрати тип доцільних дослідницьких дій.

Таблиця 1.1 – Етапи дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників

Етапи дослідження	Зміст етапів дослідження	Тривалість етапів
Перший етап (організаційний)	Здійснення процедури організації психологічного дослідження питань, пов'язаних з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників	2020р.
Другий етап (теоретичний)	Теоретичне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників	2020 рр.
Третій етап (емпіричний)	Емпіричне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників	2021 рр.
Четвертий етап (аналітичний)	Аналіз, інтерпретація та змістова презентація результатів теоретичного й емпіричного вивчення проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників	2021 рр.

Другий етап – теоретичне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників. На цьому етапі заплановано:

- розглянути предмет дослідження (психологічні особливості виховання батьками дітей-першокласників) як самостійне, цілісне та багатомірне явище, що детерміноване низкою чинників;

- уточнити визначення сутності предмета дослідження стосовно його сутнісних, формально-логічних та інших ознак, визначити перелік батьківських ролей, що сприяють реалізації сім'єю функції виховання дітей;

- пояснити й узагальнити результати експериментального дослідження та виявити загальні закономірності з їх наступною формалізацією;

- вибрати ефективні методи теоретичного й емпіричного дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

Вибір методів теоретичного й емпіричного дослідження був обумовлений здатністю кожного з методів забезпечити повний набір пізнавальних дій зі змістом досліджуваних ознак предмета. Для вирішення задач і перевірки гіпотези нами було

підбрано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження: аналіз (вивчення психологічної та педагогічної літератури, пов'язаної з дослідженням проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників.), синтез (поєднання частин предмета, встановлення їх зв'язку), співставлення, порівняння (зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, знаходження загального, що може бути властивим двом чи декільком об'єктам дослідження), ранжування (визначення рангів) відносно кількісних оцінок в залежності від ступеня важливості, наприклад, певної батьківської ролі, узагальнення, систематизація.

Теоретичною основою дослідження ми обрали теоретичні положення загальної, вікової, педагогічної, сімейної та соціальної психології, що розкривають різні закономірності реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників. як психологічної проблеми (Г. Абрамова [1], А. Адлера [2], І. Бех [5], Т. Дуткевич [16], Б. Ковбас [21], М. Корольчук [22], В. Кравець [23], М. Мушкевичь [27], Р. Павелків, О. Цигипало [32], Г. Радчук, О. Тіунова [39], М. Савчин [41], Р. Федоренко [48], Т. Цуркан [49], Е. Ейдемилер, В. Юстіцкіс [52] та ін.).

Другий етап нашого дослідження відображав теоретизацію предмета дослідження та побудову теоретичної моделі дослідження в цілому.

Третій етап – емпіричне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників (таблиця 1.2).

Цей етап відображав організацію взаємодії з предметом дослідження, зокрема:

– вибір і побудова ефективних прийомів та методів емпіричного дослідження, а також вибір процедури емпіричного дослідження, яка дозволяє вивчати сутність предмету, зокрема визначати чинники, що впливають на реалізації функції виховання дітей-першокласників, а також досліджувати типологію батьківських ролей, що впливають на виховання дітей-першокласників;

– організація ситуацій дослідження, процедурних компонентів, які

забезпечують ефективне проходження учасниками дослідження всіх запланованих процедур, а також найповнішу фіксацію даних про результати ранжування експертами моделей батьківської поведінки.

Таблиця 1.2 – Основні завдання емпіричного дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників та характеристика вибірки

Основні завдання емпіричного дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників	Кількість та категорія учасників дослідження
Визначення чинники, що впливають на реалізації функції виховання дітей-першокласників.	44 особи – батьки дітей-першокласників
Опитування шлюбних партнерів щодо знань батьківських ролей за різними функціями сім'ї.	28 осіб – жінок; 28 - чоловіків
Вивчення впливу стилю виховання батьків на процес розвитку дітей-першокласників (опитувальника «Методика діагностики батьківського ставлення» (А. Варга, В. Століна). Визначення стилю батьківського виховання (методика С. Степанова «Стратегії сімейного виховання»); Вивчення дитячо-батьківської взаємодії (методикою І. Марковської «Взаємодія батьки-дитина»); Визначення типології важливих батьківських ролей (перелік можливих сімейних ролей, визначений Д. Карповою).	22 особи батьки дітей-першокласників Мар'янівської гімназії Чорнострівської селищної ради)

У контексті вивчення предмету дослідження та конкретної ситуації його реалізації нами визначено такі методи емпіричного вивчення як: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, тестування, метод експертних оцінок та методи статистичної обробки даних [6; 8; 20; 22].

Метод спостереження як первинний процес пізнання планується для збору психологічної інформації про реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, реєстрації показників психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників, а також типології батьківських ролей та стилів

виховання дітей-першокласників.

Що стосується *методу бесіди*, то його ми плануємо застосовувати для встановлення емоційного контакту з батьками дітей-першокласників, уточнення необхідної інформації щодо їх уявлень про батьківські ролі та стилі виховання дітей-першокласників. Мета бесіди – з'ясування чинників, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, знання типології батьківських ролей, а також стилей виховання дітей та співпраці зі школою.

Застосування *методу анкетування* передбачало отримання первинної інформації про моделі поведінки батьків та важливі батьківські ролі. З цією метою нами використовувалися авторські анкети Д. Карпової, зокрема: анкета «Моделі поведінки, що відображають важливі сімейні ролі» – для визначення експертами важливих батьківських ролей за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, інтимно-сексуальною, матеріально-фінансовою та господарською функціями (додаток А);

У процесі дослідження особлива роль приділялася різним опитувальникам, які сприяли діагностиці моделей батьківської поведінки [19; 29; 52], зокрема:

– Методика діагностики батьківського ставлення (А. Варга і В. Столін) [29] – це психодіагностичний інструмент, орієнтований на вивчення ставлення батьків до власних дітей та особливостей спілкування між ними (додаток Б). Методику заплановано використовувати для діагностики дитячо-батьківських взаємин у сім'ях, які виховують дитину-першокласника: емоційних переживань дітей, проявів агресії, конфліктності, наявності тих чи інших потреб у дитини в залежності від взаємин між членами сім'ї, різних типів дитячо-батьківських стосунків. Слід зазначити, що в нашому дослідженні він застосовувався також з метою виявлення труднощів, пов'язаних з виконанням сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

– «Опитувальник І. Марківської «Взаємодія батько-дитина (ВРР) (додаток В) використовувався для роботи батьками дітей-першокласників. Метою опитування

є аналіз дитячо-батьківських взаємодій і включає в себе емоційне ставлення батьків до дитини, особливості виховної позиції батьків, узгодженість і задоволеність учасників взаємодії.

– Методика «Стратегії сімейного виховання» (С. Степанова) (додаток Д) передбачала тестування виключно батьків з метою: оцінки стратегії сімейного виховання батьків. З чотирьох варіантів відповіді потрібно вибрати найкращий для батьків. Метою дослідження є: оцінка за допомогою тесту стратегії сімейного виховання батьків. З чотирьох варіантів відповіді потрібно вибрати найкращий для батьків. Опитувальник містить 10 ключових питань і чотири варіанти відповіді на кожне з питань. Після обробки опитувальника, необхідно заповнити таблицю, і відзначити в таблиці вибрані варіанти відповідей і визначити їх відповідність одному з типів батьківської поведінки. Таким чином, за допомогою даних методик;

При роботі з опитувальником необхідно відзначити ступінь згоди з твердженнями по 5-ти бальною системою. Підраховуються результати опитування, що складається з 60 питань і відповідей на них, які обробляються за певними шкалами дитячо-батьківської взаємодії. Підраховується загальна кількість балів по кожній шкалі, при цьому враховується, прями це твердження або зворотні. Тест опитувальника містить 10 шкал батьківської взаємодії, що характеризують особистісні якості батьків: невимогливість - вимогливість; м'якість - строгість; автономність - контроль; емоційна дистанція - близькість; відкидання - прийняття; відсутність співпраці - співробітництво; тривожність за дитину; непослідовність - послідовність; виховна конфронтація в сім'ї; задовільні відносинами з дитиною.

За допомогою *методу експертних оцінок* було заплановано оцінювати моделі поведінки шлюбних партнерів, що різною мірою мають відношення до категорії «важливі батьківські ролі шлюбних партнерів» та деструктивні моделі батьківської поведінки шлюбних партнерів. У ролі експертів було залучено найбільш досвідчених та компетентних фахівців з сімейної психології (члени ГО «Українська асоціація сімейних психологів: викладачі Хмельницького національного

університету). До експертів висувалися високі вимоги, насамперед: евристичність, інтуїція, компетентність, креативність, незалежність.

Доцільно зазначити, що зарання було продумано, щоб робота експертами проводилася незалежно один від одного. При цьому важливе значення має відігравати компетентність та інтуїція експертів, відсутність контактів між ними. Крім того, експертам надається можливість не лише оперувати кількісними оцінками, а й аргументовано пояснювати свої думки. Такий підхід дозволить отримати більш надійні індивідуальні судження та оцінки.

Стосовно методів математичної статистики, то специфіка нашого дослідження вимагає відібрати серед них такі, щоб можна було визначати типові та нетипові зсуви (різниця між другим і першим вимірюванням) і для порівняння результатів дослідження. Як свідчить аналіз наукової літератури [20; 44], для цього доцільно використовувати критерій відмінностей – G-критерій знаків.

Для оброблення отриманих даних та узагальнення результатів планується використовувати комп'ютерну програму «IBM® SPSS Statistics®», що дозволяє вирішувати широкий спектр дослідницьких завдань, зокрема проводити ситуативний аналіз та здійснювати перевірку результатів експериментального вивчення чинників, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників та типології батьківських ролей і стилей виховання дітей, що навчаються у першому класі.

Четвертий етап – аналіз, інтерпретація та змістова презентація результатів теоретичного й емпіричного вивчення проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників. На цьому етапі було передбачено здійснити:

– аналіз, інтерпретацію та тлумачення змістових і формально-логічних даних, отриманих під час теоретичного та емпіричного вивчення проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників;

– змістова презентація результатів та висновків дослідницьких дій щодо вивчення типології батьківських ролей та стилей виховання дітей-першокласників;

– розробка за результатами дослідження практичних рекомендацій шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників.

Цей етап покликаний відобразити кінцеву мету нашого емпіричного дослідження щодо здійснення змістової презентації результатів та висновків системи пізнавальних дій, об'єднаних дослідницьким задумом.

Наочне представлення отриманої інформації покликане сприяти осмисленню суті отриманих результатів. Отримані результати дослідження мають стати підґрунтям для розробки практичних рекомендацій шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників.

Загалом така організація та методи дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників має сприяти логічному та послідовному здійсненню нашого теоретичного та емпіричного дослідження.

1.3 Сутність, зміст та показники психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників

Ефективна реалізація сім'єю функції виховання дітей-першокласників суттєво залежить від рівня психологічної готовності батьків до виконання таких складних обов'язків. Доречно, зазначити, що в Законі України «Про освіту» чітко акцентується увага на відповідальності батьків за розвиток дитини. Зокрема у статті 59 зазначено, що виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини якостей особистості. При цьому на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Виховання відображає комплекс прав, обов'язків та відповідальності батьків, що визначено у Сімейному кодексі України.

Слід зазначити, що у загальному сенсі поняття «готовність» розглядається більшістю дослідників [38; 50] як складне особистісне утворення, функціональний стан, що характеризує ступінь підготовки людини до певної діяльності, та як

систему компонентів, що визначають змістовно-процесуальні аспекти готовності. При цьому всі дослідники погоджуються з думкою, що цей стан характеризується психологічною налаштованістю на відповідну діяльність, глибоким розумінням її змісту та завдань, опануванням відповідними методами, засобами та прийомами у поєднанні з розвиненою рефлексією та емпатією, перцептивними та комунікативними здібностями.

Зважаючи на результати різних досліджень [15; 30; 39; 47; 49], важливо звернути увагу на те, що готовність до батьківства є інтегральною категорією, що відображає цілий комплекс аспектів, зокрема: наявність певних знань, формування певного стилю виховання, підготовленість до міжособистісного спілкування і взаємодії, здатність до самовідданості стосовно дитини, наявність якостей, пов'язаних з проникненням у внутрішній світ дитини, висока естетична культура почуттів та поведінки особистості, уміння демонструвати зразкові моделі поведінки, бути прикладом, мотиватором, порадником та розрадником.

На думку А. Адрейко [3], батьківство є психологічним феноменом, адже родинне виховання детерміноване політичними, соціальними та економічними змінами. Успішне виконання батьками своїх функцій передбачає налагодження і плекання дружніх стосунків з дитиною, присвята свого часу дитині, процес дисциплінування, навчання дитини, формування в неї здорової самооцінки, широкого кругозору, плекання психолого-емоційної близькості, час присвячений розвагам та іграм з дитиною.

Дослідниця психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї Т. Левицька [24] зазначає, що готовність до виховання дітей відображає, перш за все, усвідомлення необхідності забезпечення фізичного, розумового і морального здоров'я молодшого покоління сім'ї. На її думку, молодь повинна відповідально ставитися до народження та виховання дитини і мати про це відповідні знання. При цьому необхідне чітко усвідомлювати те, що прийдеться на деякий час відмовитися від розваг, відпочинку, поїздок задля дитини. Дуже важливо отримати

уміння та навички нагляду за дитиною. Також, великого значення набувають педагогічні знання, вміння та навички молоді, оскільки саме у сім'ї закладаються основні якості особистості.

За свідченням А. Руденок [40], включення дитини у зовнішню соціальну структуру потребує від батьків певної готовності до розширення сфери контактів їхньої дитини. Цілком ймовірно, що через навчання дитини у першому класі батьки мають бути готовими перерозподілити свої обов'язки, налагодити співпрацю з представниками навчального закладу (вчителями, вихователем, психологом). Зважаючи на це, можемо зробити припущення, що готовність батьків до виховання дітей, зокрема дітей-першокласників є складним психічним утворенням. Таке психічне утворення передбачає розуміння шлюбними партнерами соціальної сутності, суспільної значущості своїх дій, батьківських зобов'язань щодо догляду за дітьми, заохочення і підтримки фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку дитини, відповідальності за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті турбот про дітей. Підготовленість батьків до виховання дітей означає сформованість у шлюбних партнерів знань та умінь батьківства. Сказане нами вище, дозволяє зрозуміти, що поняття «психологічна готовність батьків до виховання дітей-першокласників» відображає активно дійовий стан шлюбних партнерів, їх установку на виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитини, що навчається у першому класі.

Враховуючи думки таких дослідників як І. Бех [5], О. Бутенко [9], Н. Гончаренко [13], Т. Григор'єва [14], І. Кравець [23], М. Мушкевич [27], Ю. Подкопаєва [33], Г. Радчук [39], Г. Федоришин [48], Т. Цуркан [49] та ін., ми отримали змогу виділити чотири компоненти психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний.

Мотиваційний компонент повинен включати мотиви адекватні цілям та

завданням всебічного розвитку дитини, що навчається у першому класі. Цей компонент є запорукою особистісної активності батьків при реалізації функції виховання, їх прагнення виконувати батьківські обов'язки щодо: догляду за дітьми-першокласниками, заохочення і підтримки їх фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку. Іншими словами мова йде про позитивне відношення до батьківських обов'язків, прагнення займатися з дитиною та турбуватися про її всебічний розвиток.

Щодо *когнітивного компоненту*, то до його складу мають входити знання, які необхідні шлюбним партнерам для виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитини-першокласнику. Поняття «когнітивний компонент» відображає психологічну характеристику пізнавальної сфери особистості і відображає результат індивідуальних пізнавальних зусиль та індивідуального досвіду у досягненні конкретної мети. Шлюбні партнери повинні мати знання про: функцію виховання; батьківські обов'язки та батьківські ролі; стилі батьківського виховання; особливості міжособистісної взаємодії з дитиною-першокласником; форми та методи розвитку дитини; способи запобігання міжособистісних конфліктів та свою роль і місце у створенні та підтриманні морально-психологічного клімату сім'ї.

Зважаючи на те, що когнітивний компонент є теоретичною площиною, яку необхідно поступово перевести в практичну, виникає потреба вести мову вже про *операційний компонент готовності*, а саме про уміння та навички виконувати батьківські обов'язки та сприяти всебічному розвитку дитини. Ми, перш за все, маємо на увазі володіння шлюбними партнерами способами і прийомами виховання дітей. Крім цього, особливу увагу звертаємо на те, що це мають бути дії свідомо контрольовані. Через те батьки повинні чітко усвідомлювати мету виховання дітей і розуміти зміст своїх батьківських обов'язків та перелік важливих батьківських ролей [66]. Батьки повинні вміти створювати здоровий морально-психологічний клімат в сім'ї, навчати дітей власним прикладом, уникати гіпопротекції, емоційного

відторгнення, потураючої гіперпротекції. З цією метою потрібно навчитися виконувати такі важливі батьківські ролі як: друг (хто виявляє прихильність, довір'я до дитини), естет (хто шанує прекрасне і привчає до цього дитину), креативщик (хто робить життя дитини цікавішим і яскравішим), мотиватор (хто надихає дитину), порадник (хто надає корисні, мудрі поради дитині), розрадник (хто втішає, розраджує дитину), співрозмовник (хто розмовляє на цікаві теми з дитиною), слухач (хто вислуховує думки дитини). Це ті моделі поведінки, мудре втілення яких буде сприяти ефективній реалізації функції виховання дітей та збереженню психічного здоров'я усіх членів сім'ї.

І щодо четвертого компоненту готовності – *особистісного*, то необхідність його виділення як окремого компоненту ми пояснюємо, посилаючись на те, що кожен шлюбний партнер характеризується якісними та кількісними виявами психічних особливостей, які утворюють їх індивідуальність (своєрідність і відмінність від інших людей). Ми ведемо мову про особистісну зрілість подружжя як шлюбних партнерів і як батьків. Звідси виникає потреба враховувати спрямованість особистості шлюбних партнерів, їх тип темпераменту, риси характеру, здібності, а також уміння співпереживати, виявляти відповідальність, вимогливість, емпатію і при цьому бути толерантним і керувати своїми емоціями та поведінкою [24; 25; 48]. Очевидно, що особистісний компонент значною мірою буде позначатися на емоційній взаємодії подружжя з дітьми та між собою.

Виокремлені компоненти психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників є взаємопов'язаними і важливими для ефективного виконання шлюбними партнерами батьківських обов'язків та батьківських ролей. Для наочного відображення структури зазначеної готовності ми подали її на рис 1.1.

Опираючись на результати досліджень [25; 29; 46; 49], особистісний компонент може відображати: характеристики, які пов'язані із ставленням до членів сім'ї (справедливість, повага до особистості, здатність до співпереживання,

виважене ставлення до недоліків); характеристики, які відображають ставлення шлюбних партнерів до себе як батьків (здатність керувати собою в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії з дітьми, здатність визнавати свої помилки та позбавлятися їх, орієнтація на особистісний розвиток тощо). Все сказане вище вказує на необхідність враховувати особистісний компонент як одну із головних складових психологічної готовності шлюбних партнерів до виховання дітей-першокласників.

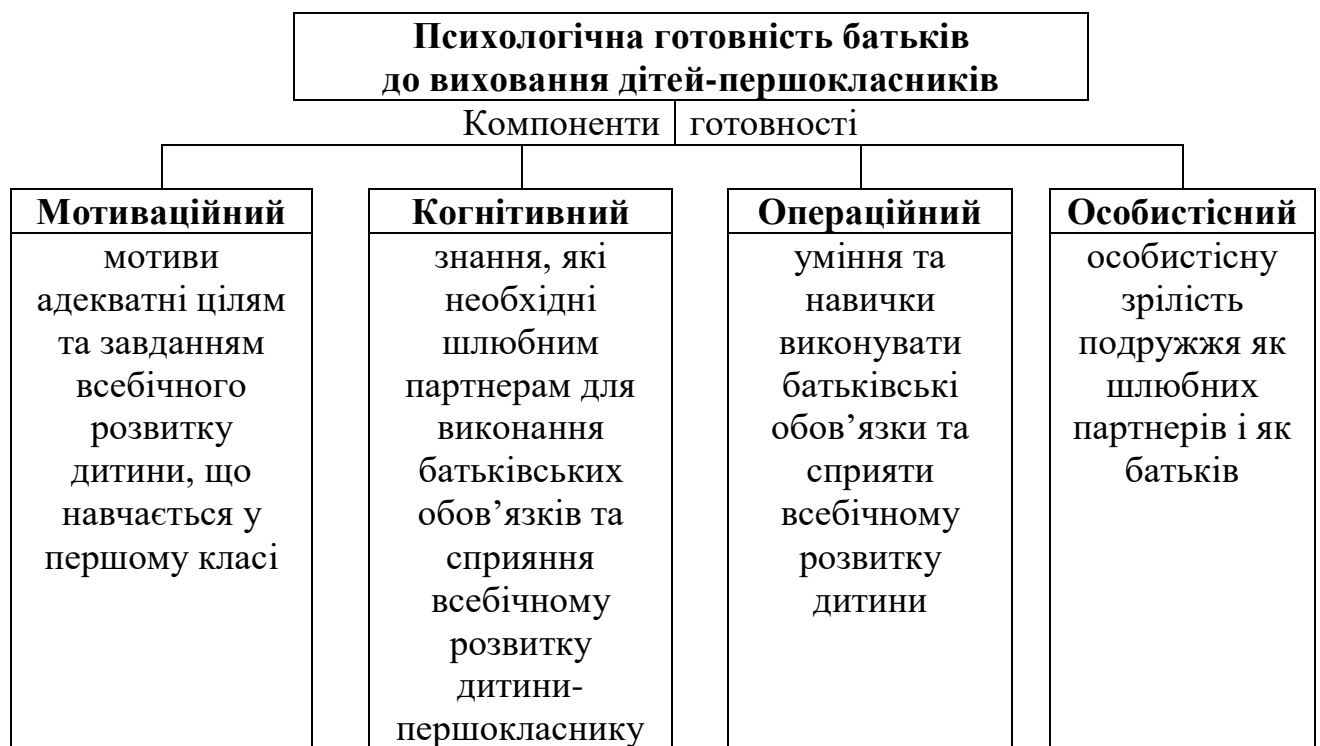

Рис. 1.1 – Структура психологічної готовності батьків до виховання дітей-першокласників

Висновки до розділу

1. За результатами теоретичного аналізу наукової літератури з'ясовано, що реалізація сім'єю функції виховання дітей задовольняє потребу бути батьком чи матір'ю, виховувати дітей та самореалізовуватися в них. Виховання дітей є

процесом заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального, інтелектуального розвитку дитини від народження до дорослості. При реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників важливо враховувати психологічні закономірностями формування особистості дитини: детермінованість розвитку особистості дитини як біосоціальної істоти (потребує враховувати вплив на цей процес чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру, які сприяють розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфери особистості); нерівномірність та гетерохронність психічного та особистісного розвитку дитини (може виявлятися у її спрямованості, характері та здібностях); сенситивність (потребує звертати увагу на певні періоди, коли виникають найсприятливіші умови для розвитку певних психічних процесів дитини); інтегрованість (інтеграція різних сфер особистості, зокрема емоційної, вольової, спонукальної, духовної та ін. під впливом соціального оточення).

2. Обґрунтовано план дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників, який відображає сукупність ефективних прийомів та методів пізнання предмету дослідження. При цьому визначено чотири послідовних етапи дослідження: здійснення процедури організації психологічного дослідження питань, пов'язаних з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників; теоретичне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників; емпіричне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників; аналіз, інтерпретація та змістова презентація результатів теоретичного й емпіричного вивчення проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

3. Поняття «психологічна готовність батьків до виховання дітей-першокласників» відображає активно дійовий стан шлюбних партнерів, їх установку на виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитини, що навчається у першому класі. Компонентами такої готовності є: *мотиваційний* (сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням всебічного

розвитку дитини, що навчається у першому класі), *когнітивний* (сукупність знань необхідних шлюбним партнерам для виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитині-першокласнику), *операційний* (сукупність умінь та навичок виконувати батьківські обов'язки та сприяти всебічному розвитку дитини.) *та особистісний* (система особистісних характеристик шлюбних партнерів, які впливають на їхню психологічну готовність виховувати дітей-першокласників).

Психологічна готовність батьків до виховання дітей-першокласників виявляється у моделях батьківської поведінки через типологію батьківських ролей.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ПОДРУЖЖЯМ БАТЬКІВСЬКИХ РОЛЕЙ З МЕТОЮ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ

2.1 Чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників

Не зважаючи на те, що кожна сім'я покликана виконувати виховну функцію, проблема усвідомлення шлюбними партнерами батьківських обов'язків, пов'язаних зі сприянням всебічному розвитку дитини-першокласника поки що залишається малодослідженою. Підтвердженням такої думки служить те, що на сьогоднішній день у науково-психологічній літературі практично відсутні праці, в яких було б розкрито модель усвідомлення шлюбними партнерами батьківських ролей. Це означає, що питання про соціально-психологічні чинники, які здатні впливати на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, залишається фактично відкритим. Основою для розгляду означеної проблеми виступають дослідження, які присвячені аналізу проблеми підготовки молоді до сімейного життя та відповідального батьківства, зокрема про: батьківство як психологічний феномен (А. Анрейко) [3], проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні (Ю. Якубовська) [4], вплив родинного виховання на розвиток дитини (Н. Гончаренко) [13], вплив сім'ї на формування особистості дитини (Т. Григор'єва) [14], батьківська любов як важливий чинник виховання (А. Денисенко, К. Дорошенко) [15], партнерство школи та сім'ї в умовах дистанційного навчання (Л. Задорожна-Княгницька, А. Ситник) [17]; основи родинного виховання (Б. Ковбас, В. Костів) [21]; психологічні особливості факторів особистісного та міжособистісного функціонування членів сім'ї з проблемними дітьми на основі сімейного статусу (М. Мушкевич) [27]; вплив сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини (Ю. Подкопаєва) [34]; психологічні

проблеми сімейного виховання (Г. Федоришин) [48]; формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи (Т. Цуркан) [49].

Беручи до уваги думки дослідників, ми можемо стверджувати, що на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників впливають:

– батьківські сім'ї шлюбних партнерів (вплив родинних умов на рівень усвідомлення батьківських ролей, життєвий сценарій, стилі виховання, особливості сімейного спілкування, участь у вихованні дитини обох батьків);

– рівень суспільства (вплив суспільних чинників, соціальних інститутів, засобів масової інформації);

– індивідуальний рівень (вплив особистого чинника: освіченість, вікові особливості, тип темпераменту, особистісні мотиви).

Варто зазначити, що сім'я не здатна ефективно виконувати виховну функцію при низькому рівні знань шлюбних партнерів про батьківство та типологію батьківських ролей. Дослідники (Ю. Якубовська, Д. Карпова, Є. Потапчук, О. Серга, Т. Цуркан) [4; 19; 37; 49] вказують, що на формування уявлень шлюбних партнерів про батьківські ролі впливають: особливості структури сімейного життя в батьківському домі; розподіл сімейних ролей між батьками, додержання їхнього виконання; індивідуально-психологічні якості особистості подружжя (характер, ціннісні орієнтації, переконання, смаки, звички, особливості потребно-мотиваційної сфери); уявлення про ідеал батька чи матері, статева ідентичність; уявлення особистості про ролі чоловіка й жінки в сім'ї.

За допомогою анкетування та індивідуальних бесід з батьками дітей-першокласників Мар'янівської гімназії Чорноострівської селищної ради ми отримали первинну інформацію, яка дозволила з'ясувати усвідомлення ними типології батьківських ролей. З цією метою батьки відповідали на кілька питань, зокрема: «Чи знаєте Ви типологію батьківських ролей за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, матеріально-фінансовою та господарською функціями сім'ї?» (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – Результати аналізу думок батьків-першокласників щодо своїх знань типології батьківських ролей за різними функціями сім'ї

Типологія сімейних ролей	Варіанти відповідей батьків (n=44), %		
	Знаю	Важко відповісти	Не знаю
За інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї	13 (29,6)	17 (38,6)	14 (31,8)
За морально-психологічною функцією сім'ї	15 (34)	16 (36,4)	13 (29,6)
За матеріально-фінансовою функцією сім'ї	28 (63,6)	10 (22,7)	6 (13,7)
За господарською функцією сім'ї	31 (70,4)	13 (29,6)	–

Результати аналізу думок батьків першокласників щодо своїх знань типології батьківських ролей за різними функціями сім'ї виявили цікаву тенденцію у розумінні респондентами моделей батьківської поведінки. З'ясувалося, що найбільший відсоток опитаних вважає, що вони знають типологію батьківських ролей за господарською функцією (70,4%) та за матеріально-фінансовою функцією (63,6%). При цьому жоден з батьків не визнав того, що не знає типології за господарською функцією, а 13,7% визнали, що не знають батьківських ролей за матеріально-фінансовою функцією. Водночас 29,6% і відповідно 22,7% вказали, що їм важко відповісти.

Викликає тривогу те, що багато батьків визнають те, що вони не знають типологію батьківських ролей, особливо це стосується інтелектуально-світоглядної та морально-психологічної функцій сім'ї (31,8% і відповідно 29,61%). Крім того, вибір батьками відповіді «важко відповісти» (38,6% і відповідно 36,4%) теж є виявом невпевненість в своїх знаннях, а отже підтвердженням гіпотези нашого дослідження, що шлюбні партнери мають низький рівень знань про батьківські

ролі, що негативно впливає на реалізацією ними функції виховання дітей-першокласників.

Для виявлення чинників, що детермінують реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, учасники дослідження відповідали на питання «Які, на вашу думку, об'єктивні чинники здатні впливати на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників?». Результати вивчення впливу об'єктивних чинників представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Результати опитування батьків-першокласників щодо об'єктивних чинників, що здатні найбільше впливати на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, %

Варіанти відповідей	Учасники опитування (n=44)
Заклад загальної середньої освіти	39 (88,6%)
Засоби масової інформації та мережа Інтернет	32 (72,7%)
Друзі	26 (59%)
Матеріально-фінансове благополуччя сім'ї	35 (79,5%)
Морально-психологічний клімат сім'ї	27 (61,4%)
Суспільна думка	19 (43,2%)

З'ясувалося, що переважна більшість опитаних батьків (88,6%) вважають, що серед об'єктивних чинників найбільший вплив на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників має «заклад загальної середньої освіти». Очевидно, що через відсутність необхідних знань, батьки першокласників потребують допомоги фахівців, зокрема на педагогічних працівників та психологів. Привертає увагу те, що значний відсоток учасників опитування (79,5%) виокремили «матеріально-фінансове благополуччя сім'ї» як чинник, що здатен суттєво впливати на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, при цьому «морально-психологічний клімат сім'ї» назвали лише 61,4%. Це вказує на те, що біля 39% опитаних батьків не усвідомлюють важливу роль емоційно-психологічного настрою в сім'ї, моральних норм та інтересів членів родини у вихованні дитини-першокласника.

Варто зазначити, що за результатами опитування батьків-першокласників досить високий відсоток набрав ще один чинник, що на їх думку впливає на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, а саме – засоби масової інформації та мережа Інтернет (72,7%). Такий результат пов'язаний з посиленням впливу ЗМІ та інтернету на життя нашого суспільства. Батьки поступово освоюють технічні засоби, що дозволяє отримувати необхідні знання про поведінку і виховання дитини.

Найменший відсоток набрав такий чинник як вплив «суспільної думки» (43,2%) на функцію виховання сім'єю дітей-першокласників. На нашу думку, такий результат можна пояснити тим, що думка спільноти (оточення) про виховання дітей дещо втрачає інформаційну функції, бо її перебирають на себе засоби масової інформації та мережа Інтернет. Водночас наявна в нашому суспільстві сукупність суджень і оцінок, які відображають синтезовану позицію громадськості щодо виховання дітей, мають певний вплив на свідомість батьків. Нажаль суспільна думка не позбавлена стереотипів, які можуть давати хибне уявлення батькам про батьківські ролі, наприклад, при розподілі батьківських обов'язків між чоловіком та жінкою.

З метою вивчення суб'єктивних чинників, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, учасники дослідження відповідали на питання «Які, на вашу думку, об'єктивні чинники здатні впливати на виховання батьками дітей-першокласників?» (таблиця 2.3).

З'ясувалося, що 100% учасників опитування вважають, що на ефективну реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників найбільше впливає «наявність знань про батьківські обов'язки, ролі та стилі виховання дітей-першокласників (освіченість батьків)», а також «усвідомлення своєї відповідальності за виховання дітей (соціальна зрілість батьків)». Ці результати свідчать про те, що існує потреба у створенні системи підготовки молоді до відповідального батьківства, яка дозволяла б отримати майбутнім батькам важливі

знання про батьківські обов'язки, ролі та стилі виховання дітей на різних етапах їх розвитку. Такі знання будуть сприяти розумінню цінності сім'ї як соціального інституту та усвідомленню своєї відповідальності за виховання дітей.

Таблиця 2.3 – Результати опитування батьків-першокласників щодо суб'єктивних чинників, що здатні найбільше впливати на реалізацію сім'єю функції виховання дітей-першокласників, %

Варіанти відповідей	Учасники опитування (n=44)
Бажання сумлінно виконувати батьківські ролі (вмотивованість батьків)	39 (88,6%)
Здобуття знань про моделі поведінки батьків, оволодіти батьківськими ролями (самовдосконалення батьків)	37 (84,1%)
Наявність знань про батьківські обов'язки, ролі та стилі виховання дітей-першокласників (освіченість батьків)	44 (100%)
Особистісні властивості батьків (здібності, темперамент, характер)	28 (63,6%)
Ставлення до сімейного життя та батьківських обов'язків (емоційна рефлексія)	27 (61,4%)
Усвідомлення своєї відповідальності за виховання дітей (соціальна зрілість батьків)	44 (100%)

Наступним суб'єктивним чинником, що здатний впливати на виховання батьками дітей-першокласників більшість респондентів (88,6%) назвали «бажання сумлінно виконувати батьківські ролі (вмотивованість)». До речі, переважна більшість серед цих респондентів були мами. Під час індивідуальних бесід жінки висловлювали скарги на те, що чоловіки часто самоусуваються від виконання батьківських ролей, мотивуючи це своєю зайнятістю на роботі. Звідси виникає потреба у формуванні готовності чоловіків не тільки правильно розуміти свої обов'язки в сім'ї, а й розвивати в них прагнення бути відповідальними батьками.

Серед інших варіантів відповідей щодо суб'єктивних чинників учасники опитування назвали «здобуття знань про моделі поведінки батьків, оволодіти батьківськими ролями (самовдосконалення батьків)» (84,1%), «Особистісні властивості батьків (здібності, темперамент, характер)» (63,6%), а також

«Ставлення до сімейного життя та батьківських обов'язків (емоційна рефлексія)» (61,4%). На нашу думку, усвідомлення батьками таких чинників дозволяє їм удосконалювати себе в ролі суб'єктів виховання та підвищувати свою психологічну готовність до виховання дітей-першокласників.

Отже результати нашого дослідження вказують на залежність функції виховання батьками дітей-першокласників від чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Це чергове підтвердження гіпотези нашого дослідження про наявність різних причин, що впливають на батьківські ролі в контексті виховання дітей-першокласників.

2.2 Типологія батьківських ролей та стилі виховання дітей-першокласників

Як свідчить аналіз науково-психологічної літератури [4; 15; 21; 27; 37], більшість дослідників вказують на те, що шлюбні партнери мають низький рівень знань про типологію сімейних ролей та особливостей розподілу сфер відповідальності. Зважаючи на цю інформацію, ми припустили, що подружжя, також, має низький рівень знань про типологію батьківських ролей. Для перевірки цього припущення нами було проведено опитування 28 сімейних пар (зі стажем сімейного життя від 1 до 10 років). За результатами проведеного опитування з'ясовано, що шлюбні партнери, особливо чоловіки, відчували певні труднощі у визначенні батьківських ролей (таблиця 2.4).

Якщо від 1 до 5 батьківських ролей змогли назвати 100% шлюбних партнерів, то від 6 до 19 вже 78,6% жінок і лише 53,6% чоловіків. А далі результати погіршилися ще більше, бо від 11 до 15 батьківських ролей змогли назвати 67,9% жінок і тільки 14,3 чоловіків. Більше 15 батьківських ролей змогли назвати лише жінки, серед яких 28,6% назвали в межах 16-20 ролей. Як бачимо, жоден чоловік не назвав більше 15 батьківських ролей. У більшості випадків чоловіки це пояснювали

тим, що професійна сфера забирає у них весь час, а вихованням дітей займаються дружина чи дідусь з бабусею. Окрім того, учасники опитування поскаржилися на те, що у них не було можливості здобути необхідні знання про моделі батьківської поведінки, у доступних джерелах майже відсутня інформація про типологію батьківських ролей.

Таблиця 2.4 – Результати опитування шлюбних партнерів щодо знання типології батьківських ролей

Знання типології батьківських ролей	Загальна кількість шлюбних партнерів – жінок (n=28)	Загальна кількість шлюбних партнерів – чоловіків (n=28)
1-5 батьківських ролей	28 (100%)	28 (100)%
6-10 батьківських ролей	22 (78,6%)	15 (53,6)%
11-15 батьківських ролей	19 (67,9%)	4 (14,3%)
16-20 батьківських ролей	8 (28,6%)	-
більше 20 батьківських ролей	–	-

Крім того, було з'ясовано, що шлюбні партнери часто конфліктують через різне розуміння батьківських ролей (67,9%) та перевантаженість батьківськими обов'язками (53,6%).

Варто, також, звернути увагу на те, що під час індивідуальних бесід усі 100% учасників опитування скаржилися на те, що їм ніколи не доводилося зустрічати наукові джерела, в яких було б розкрито інформація про перелік основних батьківських ролей. Доречно зазначити, що нам теж не вдалося знайти таку інформацію у науковій літературі. Більшість публікацій присвячені загальним моделям поведінки шлюбних партнерів – сімейним ролям [19; 27; 29]. Що стосується батьківських ролей, то можна знайти лише згадування кількох батьківських ролей, наприклад, «вихователь» (хто виховує членів сім'ї), учитель (хто виховує членів сім'ї), а також «вихователь дітей».

З метою визначення типології важливих батьківських ролей нами було використано перелік можливих сімейних ролей, визначений Д. Карповою (додаток А). Батькам дітей-першокласників було запропоновано здійснити

альтернативне ранжування тих сімейних ролей, які найбільше відображають характеристику моделей батьківської поведінки за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, інтимно-сексуальною, господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї.

Варто зазначити, що для посилення ймовірності відсутності помилок та суб'єктивності при визначенні потрібних для дослідження моделей батьківської поведінки батькам дітей-першокласників пропонувалося вказати свій варіант батьківської ролі, яка на їх думку є важливою для реалізації сім'єю функції виховання дітей та визначити її ранг у порядку убутання значущості кожної ролі, що дало змогу визначити переваги однієї моделі батьківської поведінки над іншою та уточнити її відношення до реалізації конкретної функції. Порівняльний аналіз здійснено на підставі інтегральної оцінки, зіставляючи значення кожної ролі із середнім. Також кожна роль отримала оцінку за шкалою від 0 до 6, де «6» – батьківська роль є найбільш вираженою, безпосередньо стосується конкретної функції сім'ї; «0» – батьківська роль взагалі відсутня, не стосується конкретної функції сім'ї. Це дозволило її описати як точку чи вектор у заданому багатовимірному семантичному полі, а також здійснити аналіз різних ролей й описати їх як розходження точок або векторів багатомірного семантичного диференціала. Далі вирахували частоту зустрічі певної батьківської ролі при реалізації функції сім'ї. Велика частота свідчила про значущість уявлень цієї ролі у свідомості батьків першокласників. Сукупність значущих батьківських ролей визначалася на основі заданого критерію значущості.

Далі нами було застосовано метод вільного асоціативного експерименту, згідно якого експерти мали можливість запропонувати будь-які асоціації, пов'язані з поняттям «батьківські ролі». Для первинного набору ми обрали найбільш вагомий дескриптори.

За результатами проведеного дослідження нами було підраховано частоту появи певної назви батьківської ролі та визначено, які із них є найбільш придатними

для опису понять «батьківська роль за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї», «батьківська роль за морально-психологічною функцією сім'ї», «батьківська роль за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї». З'ясувалося, що на думку експертів найважливішими моделями батьківської поведінки шлюбних партнерів (які посідають перші десять рангів) для опису «батьківська роль за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї» (див. таблицю 2.4) є: порадник (той, хто надає дитині корисні, мудрі поради), вихователь (той, хто виховує дитину), співрозмовник (той, хто розмовляє з дитиною на цікаві теми з членами сім'ї), слухач (той, хто вислуховує думки дитини), учитель (той, хто вдома навчає дитину), компаньйон (той, хто є співучасником ігор з дитиною), гід (той, хто знайомить дитину з природою та історичними пам'ятками), спортсмен (той, хто власним прикладом залучає дитину до здорового способу життя), естет (той, хто шанує прекрасне і привчає до цього дитину), модник (той, хто власним прикладом навчає дитину мати стильний та красивий вигляд).

Таблиця 2.4 – Результати ранжування батьками моделей поведінки подружжя для опису «батьківська роль за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї»

Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20	Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20
Винахідник	17	Модник	10
Вихователь	2	Однодумець	14
Гід	7	Опонент	20
Гуру	16	Порадник	1
Експерт	13	Прагматик	19
Естет	9	Слухач	4
Інтелектуал	15	Соціалізатор	18
Компаньйон	6	Співрозмовник	3
Лідер	12	Спортсмен	8
Медіатор	11	Учитель	5

Сукупність значущих ролей визначалася на основі заданого критерію значущості на рівні не менше 90%, що підсилило репрезентативність отриманої

семантичної універсалії. Для оптимізації і прискорення узагальнення отриманих результатів було використано програмне комп'ютерне забезпечення «IBM® SPSS Statistics®». Узагальнені дані, отримані за допомогою зазначених методів дозволило нам отримати сукупність стійких подібних оцінок від батьків дітей-першокласників – семантичну універсалію батьківських ролей за інтелектуально-світоглядною функцією.

Щодо найважливіших моделей поведінки подружжя для опису «батьківська роль за морально-психологічною функцією сім'ї» (таблиця 2.5), то такими на думку батьків дітей-першокласників має бути: батько (мама) (той, хто виконує батьківські обов'язки); мотиватор (той, хто надихає членів сім'ї), друг (той, хто виявляє прихильність, довір'я), розрадник (той, хто втішає, розраджує), акуратист (той, хто охайно одягається, любить порядок), оптиміст (той, хто виявляє бадьорість та життєрадісність), активіст (той, хто є енергійним, діяльним), ініціатор (той, хто є джерелом різних сімейних справ), берегиня (захисник) (той, хто оберігає сім'ю і дає відчуття безпеки), контролер (той, хто контролює виконання дитиною суспільних норм).

Таблиця 2.5 – Результати ранжування батьками моделей поведінки подружжя для опису «батьківська роль за морально-психологічною функцією сім'ї»

Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20	Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20
Активіст	7	Контролер	10
Акуратист	5	Коханець	0
Альтруїст	13	Креативщик	12
Батько (мама)	1	Миротворець	11
Берегиня (захисник)	9	Мораліст	15
Донька (син)	0	Мотиватор	2
Друг	3	Оптиміст	6
Жартівник	13	Репродуктор	0
Зять (невістка)	0	Розрадник	4
Ініціатор	8	Романтик	0

За результатами ранжування батьками дітей-першокласників моделей поведінки подружжя для опису «батьківська роль за господарською та матеріально-фінансовою функцією сім'ї» (таблиця 2.6) з'ясовано, що найважливішими серед них є: добувач (той, хто добуває засоби для існування сім'ї), господарник (той, хто веде домашнє господарство), годувальник (той, хто годує і доглядає членів сім'ї), нянька (той, хто доглядає дитину), організатор (той, хто організовує побут сім'ї), кухар (той, хто готує їжу для членів сім'ї), прибиральник (той, хто прибирає житло, територію проживання сім'ї), покупець (той, хто купує товари для сім'ї), масовик (той, хто дбає про відпочинок та розваги членів сім'ї), дієтолог (той, хто дбає про здорове харчування членів сім'ї).

Таблиця 2.6 – Результати ранжування батьками моделей поведінки подружжя для опису «батьківська роль за господарською та матеріально-фінансовою функцією сім'ї»

Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20	Моделі поведінки подружжя	Відповідний ранг від 1 до 20
Годувальник	3	Нянька	4
Господарник	2	Організатор	5
Дбайливець	19	Обліковець	18
Дизайнер	15	Підприємець	17
Дієтолог	10	Покупець	8
Добувач	1	Прибиральник	7
Економіст	13	Ремонтник	14
Кухар	6	Садівник	20
Масовик	9	Стиліст	16
Медик	11	Фінансист	12

Загалом проведена нами робота дозволила з'ясувати типологію батьківських ролей, які відіграють важливу роль для реалізації сім'єю функції виховання.

Для вивчення впливу стилю виховання батьків на процес розвитку дітей-першокласників, ми провели дослідження 22 батьків, чії діти навчаються у першому класі. За допомогою опитувальника «Методика діагностики батьківського

ставлення» (А. Варга, В. Століна) було з'ясовано, що:

1) за шкалою «прийняття-відштовхування» серед учасників опитування (рис 2.1): 18,2% - допускають те, що знущальне ставлення до дитини може приносити їй більше користі; не можуть сказати, що з задоволенням проводять з дитиною весь вільний час; не беруть до уваги думку своєї дитини; визнають те, що дитина часто дратує їх; 13,6% - не люблять, щоб друзі їхніх дітей приходили до них додому; часто відчувають вороже ставлення до дитини; сприймають виховання дитини як суцільне нервування; 31,8% - вказують на вияви дитиною таких капризів як егоїзм, впертість та лінь; вказують на те, що їх дитина може вивести з себе будь-кого;

Рис. 2.1 Результати опитування батьків за шкалою «прийняття-відштовхування»

2) за шкалою «образ соціально бажаної поведінки» (кооперація) серед учасників опитування (рис 2.2): 22,7% - зазначають, що діти рано пізнають, що батьки можуть помилятися; 18,2% - визнають, що при конфлікті з дитиною не можуть визнати те, що дитина має рацію; 13,6% - не визнають те, що батьки мають пристосовуватися до дитини, а не тільки вимагати це від неї; не відчувають до дитини почуття прихильності;

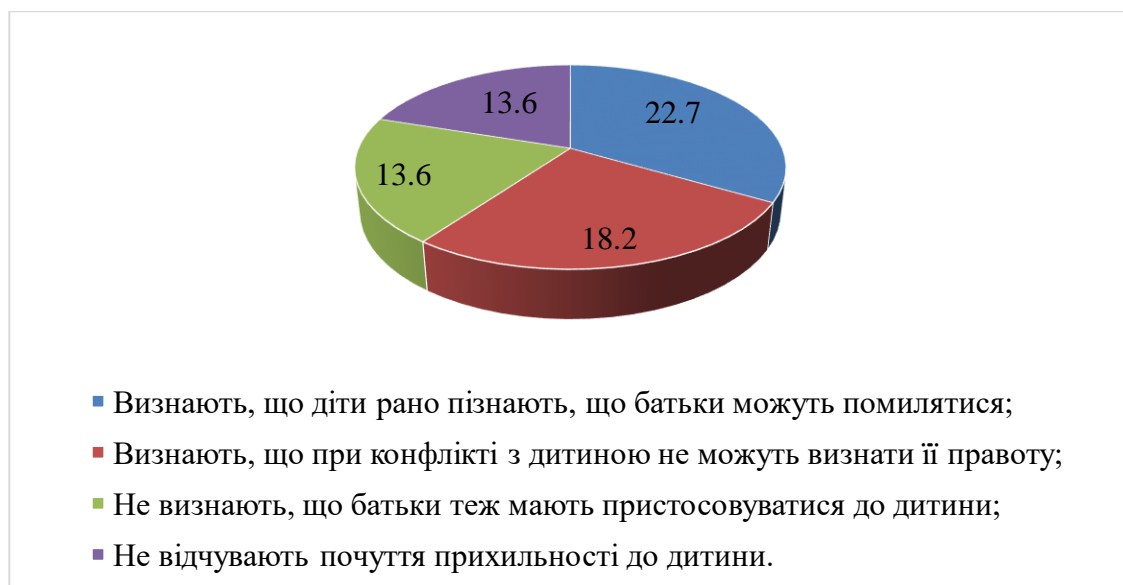

Рис. 2.2 Результати опитування батьків за шкалою «образ соціально бажаної поведінки»

3) за шкалою «симбіоз» серед учасників опитування (рис 2.3): 36,4% - вважає, що потрібно тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо ті її можуть травмувати; 54,5% - переконані, що гарні батьки мають огороджувати дитину від труднощів життя; 22,7% - не можуть сказати, що захоплюються своєю дитиною;

Рис. 2.3 Результати опитування батьків за шкалою «симбіоз»

4) за шкалою «авторитарна гіперсоціалізація» (контроль)» серед учасників опитування (рис 2.4): 65,6% - вважає, що дитина не повинна мати таємниць від своїх батьків; 50% - вважає своїм обов'язком знати все, що думає їх дитина; 36,4% - притримуються думки, що строга дисципліна в дитинстві розвиває характер; 18,2% - упевнені в тому, що за строге виховання діти потім будуть вдячні;

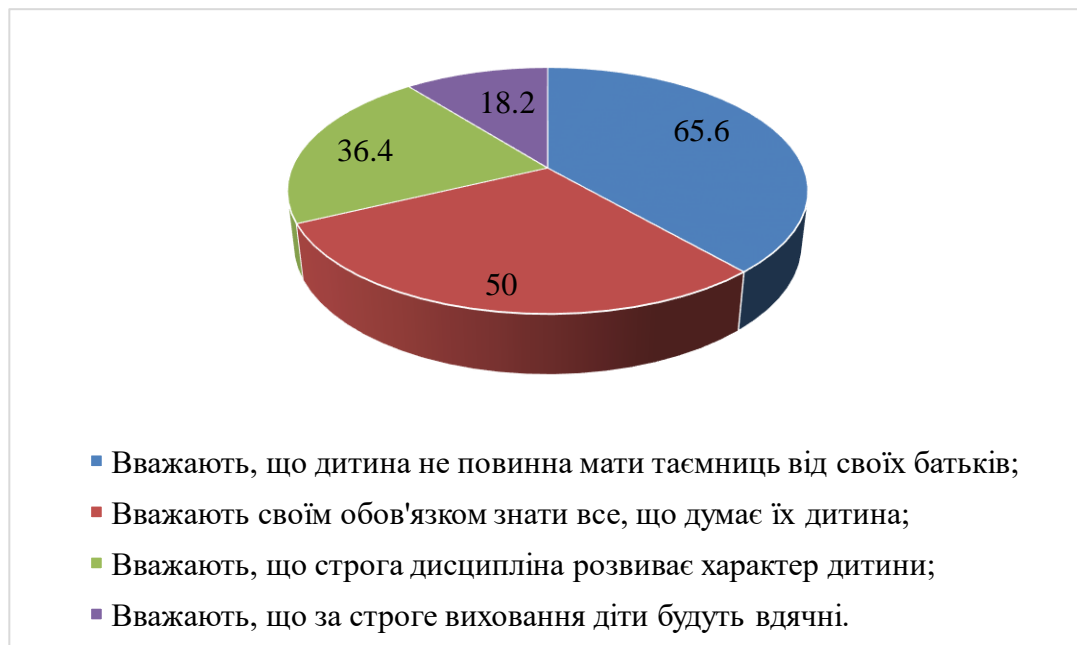

Рис. 2.4 Результати опитування батьків за шкалою «авторитарна гіперсоціалізація» (контроль)»

5) за шкалою «маленький невдаха» (ставлення до невдач дитини) серед учасників опитування (рис 2.5): 18,2% - висловлюють бажання, щоб дитина дружила лише з тими дітьми, які подобаються батьками; 13,6% - часто жалкують про те, що їхня дитина росте і дорослішає, з ніжністю згадують її маленькою; 9% - вважають, що їхня дитина не спроможна зробити щось самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так. Як бачимо, серед батьків дітей-першокласників є певна кількість тих, які мають установку на те, що їхня дитина є невдахою, що може негативно впливати на стилі виховання дитини.

Рис. 2.5 Результати опитування батьків за шкалою «маленький невдаха»

Загалом аналіз результатів отриманих за допомогою опитувальника «Методика діагностики батьківського ставлення» свідчить про те, що батьки дітей-першокласників виявляють переважно позитивне батьківське ставлення до своїх дітей, а отже демонструють позитивні моделі батьківської поведінки. Водночас існує певний відсоток батьків, які виявляють негативні моделі батьківської поведінки (рис. 2.6). З'ясувалося, що характерними проблемами дитячо-батьківських стосунків є прагнення батьків виявляти максимальний контроль за дитиною (65,6%), що, на нашу думку, пов'язане з переживанням нормативної сімейної кризи «включення дітей у зовнішню соціальну структуру» [29; 35]. Окрім того, є певний відсоток батьків, що прагнуть підтримувати строгу дисципліну (36,4%), які виявляють негативне ставлення до дитини (відторгнення), відчувають, що вона їх дратує (18,2%). Осмислення отриманих результатів вказує на низький рівень знань деяких батьків про ефективні стилі сімейного виховання.

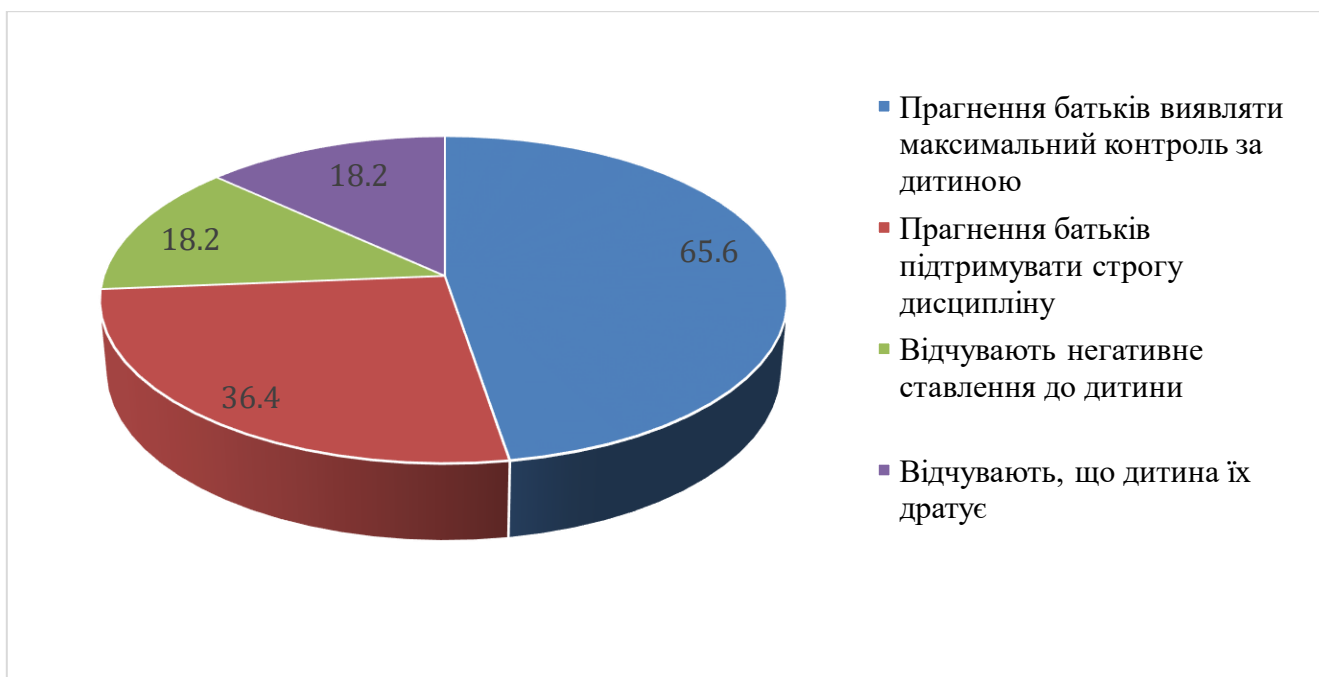

Рис. 2.6 Характерні проблеми дитячо-батьківських стосунків (за результатами опитування батьків-першокласників)

Ще однією методикою для визначення стилю батьківського виховання стала методика С. Степанова «Стратегії сімейного виховання». Оцінка батьками своєї стратегії виховання дітей-першокласників показала, що деякі батьки не зовсім правильно розуміють чинники, які впливають на формування характеру дитини: 63,6% вважають, що характер людини визначається спадковістю або вихованням, 27,3% – переважно вихованням, 4,5% – вродженими задатками, 4,5% – життєвим досвідом.

На питання «Чи вважаєте ви, що батьки повинні просвіщати дітей в питаннях статі?» батьки відповіли таким чином: 40,9% вважають, що першу чергу це повинні зробити батьки; 36,4% – батькам слід в доступній формі задовольняти інтерес дітей до цих питань; 18,2% – коли діти досить подорослішають, необхідно буде завести розмову і про це; 4,5% – мене ніхто цьому не вчив, і їх саме життя навчить. Як бачимо, переважна більшість батьків готова просвіщати дітей з питань статі.

Окрему вагу ми звернули на відповіді з приводу того «Чи вважаєте ви, що

подаєте дитині гідний приклад?». Зсувалося, що тільки 4,5% батьків відповіли, що безумовно подають дитині гарний приклад, 54% батьків зазначили, що намагаються і 40,9% – сподіваються на те. Отримані результати вказують на те батьки намагаються бути прикладом для дитини, проте мають сумнів щодо того, чи це їм вдається. Очевидно, що це є наслідком відсутності системи підготовки молоді до сімейного життя та батьківства.

Також батьків дітей-першокласників було опитано за методикою І. Марковської «Взаємодія батьки-дитина» (ВБД). Це дозволило нам проаналізувати дитячо-батьківську взаємодію, вивчити емоційне ставлення батьків до дитини, особливості виховної позиції батьків, узгодженість і задоволеність учасників взаємодії «батько - дитина» в сім'ї. Отримані результати засвідчили, що деякі батьки мають труднощі за такими шкалами як: невимогливість – вимогливість (63,6%); м'якість – строгість (40,9%); автономність – контроль (65,6%) (батькам хочеться постійно контролювати дитину, важко залишати її без догляду); емоційна дистанція – близькість (18,2%); відкидання – прийняття (18,2%); відсутність співпраці – співробітництво (13,6%); тривожність за дитину (72,7%) (часто думають, що з дитиною може трапитися щось жахливе), виховна конфронтація в сім'ї (22,7%) (трапляється, що партнери починають дорікати один одному за надмірну строгість).

Загальна інтерпретація отриманих результатів дозволяє дійти висновку, що шлюбні партнери, незважаючи на велике бажання бути гарними батьками, мають низький рівень знань про типологію батьківських ролей. Окрім того, відсутність системних знань про батьківство часто викликає у них сумнів у правильності своїх дій та може спричиняти конфлікти з партнерами чи іншими членами родини. Звідси виникає потреба у створенні системи підготовки молоді до сімейного життя та батьківства, що має стати перспективою для подальших досліджень.

2.3 Практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників

За результатами нашого дослідження виникла потреба розробити практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників. Реалізація сім'єю функції виховання дітей будь-якого вікового періоду потребує від батьків розуміння батьківських ролей. З цією метою шлюбним партнерам доречно ознайомитися зі статтями Сімейного кодексу України [45]. Насамперед варто звернути увагу на те, що відповідно статті 54 дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї. При цьому усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Це означає, що батьківські обов'язки належить виконувати разом і не перекидати цю відповідальність на плечі партнера (найчастіше мамі). Далі батькам важливо усвідомити вимоги статей 150 та 155, зокрема про те, що вони зобов'язані:

- виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- піклувалися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати до самостійного життя;
- здійснювати батьківські права та виконання обов'язків на ґрунті поваги до прав дитини та її людської гідності.

Подружжю потрібно бути готовим до подолання труднощів, пов'язаних з вихованням дітей, які починають здобувати освіту (першокласників). Батькам потрібно набратися терпіння і допомагати дітям адаптуватися до шкільного життя. У цей період важливо навчити дитину мислити, не боятися труднощів, проблем, вміти їх наполегливо долати і при цьому відчувати задоволення від своїх досягнень. Батьки повинні вміти виступати в ролі мотиватора, порадирика і розрадика. Кожна

дитина має свій характер, свої уподобання та звички. Проте усі вони хочуть, щоб їх любили, сприймали такими, якими вони є насправді, співпрацювали з ними, а не намагалися підкорити собі. З допомогою батьків дитина може швидше, без зайвих нервувань, увійти в ритм шкільного життя.

Виховання дитини, що навчається у першому класі потребує від батьків розуміння соціальної сутності, суспільної значущості своїх дій, батьківських зобов'язань щодо догляду за дітьми, заохочення і підтримки фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку дитини, відповідальності за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті турбот про дітей. У свою чергу це вимагає від подружжя чіткого перерозподілу сімейних обов'язків та сімейних ролей. Адже через невдалий розподіл сімейних ролей може виникнути перевантаження шлюбного партнера (зазвичай жінки як мами) і як наслідок емоційне та фізичне виснаження (втома, відчай, роздратування, сімейні конфлікти).

Зважаючи на думки дослідників (О. Казаннікової, Д. Карпової, Г. Федоришин) [18; 19; 48], батьки мають усвідомлювати свою відповідальність за виховання та розвиток дітей. Реалізація сім'єю функції виховання дітей-першокласників потребує розуміти особливості виховання, мотивування, вислуховування, навчання, надання мудрих порад для дитині 6-8 років. Батькам необхідно вміти розрізняти та втілювати низку таких важливих батьківських ролей як друг, мотиватор, порадник, слухач, розрадник та ін. Доречно зазначити, що в цей віковий період дитина може проходити через етап чергової кризи, коли в неї змінюється оцінка свого місця в соціумі, засвоює нову для себе роль «школяра», що спонукає до певних змін. Їй ще хочеться погратися зі своєю улюбленою іграшкою і, водночас, починає викликати інтерес спілкування з однокласниками.

Крім того, дитина в цьому віці швидко росте, їй важко висиджувати в одній позі і тому в школі можуть виникати проблеми через необхідність сидіти на заняттях та слухати вчителя, а вдома через потребу займатися з батьками. Якщо батьки бачать, що у них активна дитина (дещо непосидюча), то доцільно після

школи її зайняти в спортивній секції чи танцювальних гуртках. Доречно звернути увагу на те, що хлопчики-першокласники виявляють більшу активнішу поведінку за дівчаток. Вони постійно самостверджуються, змагаються один з одним, вихваляються своїми знаннями про зброю, техніку, прагнуть бути схожими на улюблених героїв кінофільмів. Окрім того вони шукають собі авторитет серед ровесників чи старших за себе для порівняння і наслідування. Батькам доречно знати, що найчастіше таким авторитетом може стати школяр з найгіршою поведінкою як, свого роду, уособлення заперечень встановлених правил. Це сприймається дитиною як ознака дорослості, до якої вона прагне сама. Дитина, якій не вистачає батьківської любові та турботи, може навмисно грубити старшим та ображати однокласників.

Щодо психології дівчаток-першокласниць, то вони виявляють більш спокійніші моделі поведінки за хлопчиків. Для них характерні акуратність, зосередженість, старанність, гарна поведінка, захоплення танцями, співом, виготовленням прикрас та ін.

Батькам варто постійно удосконалювати свої знання з вікової психології [1; 11; 32; 41]. За свідченням дослідників вік 6-8 років характеризується підвищеною самооцінкою дитини, яка поступово стає адекватнішою. Зважаючи на це, батькам першокласників слід пам'ятати, що не можна оцінювати особистість своєї дитини, щоб не знизити її самооцінку. Виховання передбачає оцінку результату саме дій дитини, а не її особистості. тому потрібно делікатно критикувати дії першокласника, а не його самого (це не він поганий, а його поведінка залишає бажати кращого). Доцільно також враховувати те, що в цей період у дітей інтенсивно розвиваються психічні пізнавальні процеси, зокрема, збільшується обсяг пам'яті, стійкість уваги, тому батькам потрібно вміло виконувати ролі «вчителя» та «вихователя» – разом вивчати енциклопедії, читати книги, переглядати чи слухати цікаві пізнавальні передачі.

Підвищуючи свою психологічну компетентність, батьки мають змогу

правильно будувати модель батьківської поведінки: узгоджувати між собою вимоги до дитини-першокласника, навчитися спілкуватися з дитиною, поважати дитину та бути прикладом для неї, виявляти витримку і терпіння, не зриватися на крик і фізичного насилля, підтримувати емоційну близькість, заохочувати самостійність, запобігати та розв'язувати конфлікти, а також корегувати стилі батьківського виховання [19; 22; 43; 48].

Беручи до уваги те, що у першокласників завершується час безтурботного дитинства, батькам важливо вміти розвивати у дитини відповідальність. З цією метою доречно доручати дітям виконання нескладних обов'язків, пов'язаних з виконанням домашніх справ: допомогти прибрати посуд, навести порядок у кімнатах, винести сміття, полити квіти, приготувати чай, нагодувати домашню тваринку. Важливо звертати увагу на те, що дитина зробила, хвалити за виконану роботу. При необхідності підказувати що і як робити, вчити переробляти неякісну роботу.

Батькам важливо уважно приглядатися до поведінки дитини-першокласника. Якщо поведінка різко змінилася, то це може свідчити про певні особистісні переживання – ознаки кризи. Якщо дитина перестає слухати старших, грубить батькам, не грається зі своїми улюбленими іграшками, всюди демонструє впертість, передражнює старших, виявляє підвищену емоційність, конфліктність, варто звернутися за допомогою до шкільного психолога.

Осмислення вимог статті 150 Сімейного кодексу дозволяє дійти висновку, що батьки мають поважати дитину, а отже повинні виявляти шанобливе ставлення до неї і розуміння своєї ролі вихователя. З цією метою шлюбним партнерам важливо запобігати втіленню моделей неправильного батьківства, яке пов'язане зі стилями помилкового виховання (авторитарного, вседозволеного, відстороненого). Зазначимо, що стиль сімейного виховання відображає спосіб взаємодії батьків та дітей, який характеризується використанням певних засобів і методів виховного впливу, виражених у особливій манері вербального та невербального спілкування.

Важливо, щоб батьки за повсякденною зайнятістю не стали заручниками гіпопротекції (недостатньої уваги до дитини), потураючої гіперпротекції (прийняття усіх поведінкових проявів дитини), домінуючої гіперпротекції (надмірний контроль) та ін. Якщо батьки прагнуть, щоб дитина у всьому їх слухалася, її думка не враховується, а ініціатива карається, то в школі вона теж буде поводити себе так, як її навчили вдома. Першокласнику важко змінити звичний стиль поведінки через що в нього в школі можуть виникати зриви.

Отже батькам повинні розуміти, що діти завжди потребують батьківської уваги, ласки, турботи і підтримки. Займаючись вихованням дітей-першокласників, батькам потрібно пам'ятати, що результатом їхньої байдужості може стати поява дитячих комплексів, які залишаються на все життя. Тому важливо не відсторонюватися від дитини через зайнятість, варто частіше з нею спілкуватися, обіймати, пригортати і говорити їй, що вона є найкращою, найдорожчою, найрозумнішою.

Висновки до розділу

1. Вивчення особливостей розподілу подружжям батьківських ролей з метою виховання дітей-першокласників дозволило виявити чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, які проходять адаптацію до нової для себе ролі школяра, а також з'ясувати роль батьків у цьому процесі.

2. Серед суб'єктивних чинників, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, є: освіченість (наявність знань про батьківські обов'язки, ролі та стилі виховання дітей-першокласників), вмотивованість (прагнення здобути знання про моделі поведінки батьків, оволодіти батьківськими ролями), емоційна рефлексія (ставлення до сімейного життя та батьківських обов'язків); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя та усвідомлення своєї відповідальності за виховання дітей), особистісні властивості (здібності,

темперамент, характер). Стосовно об'єктивних чинників, то до таких відносяться: співпраця батьків зі школою; вплив батьківської сім'ї шлюбних партнерів, близького оточення (приклад друзів), стан матеріального благополуччя.

3. З'ясовано, що найважливішими моделями батьківської поведінки подружжя для реалізації: інтелектуально-світоглядної функції сім'ї можуть бути: порадник (той, хто надає дитині корисні, мудрі поради), вихователь (той, хто виховує дитину), співрозмовник (той, хто розмовляє з дитиною на цікаві теми з членами сім'ї), слухач (той, хто вислуховує думки дитини), учитель (той, хто вдома навчає дитину), компаньйон (той, хто є співучасником ігор з дитиною), гід (той, хто знайомить дитину з природою та історичними пам'ятками), спортсмен (той, хто власним прикладом залучає дитину до здорового способу життя), естет (той, хто шанує прекрасне і привчає до цього дитину), модник (той, хто власним прикладом навчає дитину мати стильний та красивий вигляд); морально-психологічної функцій сім'ї є: : батько (мама) (той, хто виконує батьківські обов'язки); мотиватор (той, хто надихає членів сім'ї), друг (той, хто виявляє прихильність, довір'я), розрадник (той, хто втішає, розраджує), акуратист (той, хто охайно одягається, любить порядок), оптиміст (той, хто виявляє бадьорість та життєрадісність), активіст (той, хто є енергійним, діяльним), ініціатор (той, хто є джерелом різних сімейних справ), берегиня (захисник) (той, хто оберігає сім'ю і дає відчуття безпеки), контролер (той, хто контролює виконання дитиною суспільних норм); господарської та матеріально-фінансової функції сім'ї є: добувач (той, хто добуває засоби для існування сім'ї), господарник (той, хто веде домашнє господарство), годувальник (той, хто годує і доглядає членів сім'ї), нянька (той, хто доглядає дитину), організатор (той, хто організовує побут сім'ї), кухар (той, хто готує їжу для членів сім'ї), прибиральник (той, хто прибирає житло, територію проживання сім'ї), покупець (той, хто купує товари для сім'ї), масовик (той, хто дбає про відпочинок та розваги членів сім'ї), дієтолог (той, хто дбає про здорове харчування членів сім'ї).

4. За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників. Вони відображають науково-обґрунтовані пропозиції, виконання яких буде сприяти усвідомленню подружжям батьківських зобов'язань, заохочення і підтримки фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку дитини, відповідальності за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті турбот про дітей.

Практичні рекомендації допоможуть батькам дітей-першокласників правильно будувати модель батьківської поведінки: узгоджувати між собою вимоги до дитини-першокласника, навчитися спілкуватися з дитиною, поважати дитину та бути прикладом для неї, виявляти витримку і терпіння, не зриватися на крик і фізичного насилля, підтримувати емоційну близькість, заохочувати самостійність, запобігати та розв'язувати конфлікти, а також корегувати стилі батьківського виховання.

ВИСНОВКИ

1. За результатами теоретичного аналізу наукової літератури з'ясовано, що реалізація сім'єю функції виховання дітей задовольняє потребу бути батьком чи матір'ю, виховувати дітей та самореалізовуватися в них. Виховання дітей є процесом заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального, інтелектуального розвитку дитини від народження до дорослості. При реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників важливо враховувати психологічні закономірностями формування особистості дитини: детермінованість розвитку особистості дитини як біосоціальної істоти (потребує враховувати вплив на цей процес чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру, які сприяють розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфери особистості); нерівномірність та гетерохронність психічного та особистісного розвитку дитини (може виявлятися у її спрямованості, характері та здібностях); сенситивність (потребує звертати увагу на певні періоди, коли виникають найсприятливіші умови для розвитку певних психічних процесів дитини); інтегрованість (інтеграція різних сфер особистості, зокрема емоційної, вольової, спонукальної, духовної та ін. під впливом соціального оточення).

2. Обґрунтовано план дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників, який відображає сукупність ефективних прийомів та методів пізнання предмету дослідження. При цьому визначено чотири послідовних етапи дослідження: здійснення процедури організації психологічного дослідження питань, пов'язаних з реалізацією сім'єю функції виховання дітей-першокласників; теоретичне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників; емпіричне дослідження проблеми реалізації сім'єю функції виховання дітей-першокласників; аналіз, інтерпретація та змістова презентація результатів теоретичного й емпіричного вивчення проблеми реалізації

сім'єю функції виховання дітей-першокласників.

3. Поняття «психологічна готовність батьків до виховання дітей-першокласників» відображає активно дійовий стан шлюбних партнерів, їх установку на виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитини, що навчається у першому класі. Компонентами такої готовності є: *мотиваційний* (сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням всебічного розвитку дитини, що навчається у першому класі), *когнітивний* (сукупність знань необхідних шлюбним партнерам для виконання батьківських обов'язків та сприяння всебічному розвитку дитині-першокласнику), *операційний* (сукупність умінь та навичок виконувати батьківські обов'язки та сприяти всебічному розвитку дитини.) *та особистісний* (система особистісних характеристик шлюбних партнерів, які впливають на їхню психологічну готовність виховувати дітей-першокласників).

Психологічна готовність батьків до виховання дітей-першокласників виявляється у моделях батьківської поведінки через типологію батьківських ролей.

4. Вивчення особливостей розподілу подружжям батьківських ролей з метою виховання дітей-першокласників дозволило виявити чинники, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, які проходять адаптацію до нової для себе ролі школяра, а також з'ясувати роль батьків у цьому процесі.

5. Серед суб'єктивних чинників, що впливають на реалізацію сім'єю функції виховання дітей, є: освіченість (наявність знань про батьківські обов'язки, ролі та стилі виховання дітей-першокласників), вмотивованість (прагнення здобути знання про моделі поведінки батьків, оволодіти батьківськими ролями), емоційна рефлексія (ставлення до сімейного життя та батьківських обов'язків); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя та усвідомлення своєї відповідальності за виховання дітей), особистісні властивості (здібності, темперамент, характер). Стосовно об'єктивних чинників, то до таких відносяться: співпраця батьків зі школою; вплив батьківської сім'ї шлюбних партнерів,

близького оточення (приклад друзів), стан матеріального благополуччя.

6. З'ясовано, що найважливішими моделями батьківської поведінки подружжя для реалізації: інтелектуально-світоглядної функції сім'ї можуть бути: порадник, вихователь, співрозмовник, слухач, учитель, компаньйон, гід, спортсмен, естет, модник; морально-психологічної функцій сім'ї: батько (мама); мотиватор, друг, розрадник, акуратист, оптиміст, активіст, ініціатор, берегиня (захисник), контролер; господарської та матеріально-фінансової функції сім'ї: добувач, господарник, годувальник, нянька, організатор, кухар, прибиральник, покупець, масовик, дієтолог.

7. Осмислення результатів дослідження дозволило розробити практичні рекомендації шлюбним партнерам щодо виховання дітей-першокласників. Вони відображають науково-обґрунтовані пропозиції, виконання яких буде сприяти усвідомленню подружжям батьківських зобов'язань, заохочення і підтримки фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку дітей, які стали першокласниками та ефективно реалізовувати моделі батьківської поведінки.

Перспективними напрямками подальших розвідок цієї проблеми є дослідження патологізованих батьківських ролей як моделей безвідповідальної поведінки шлюбних партнерів.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология : [учебник для студентов вузов] / Г.С. Абрамова. Москва : Академический Проект, 2011. 479 с.
2. Адлер А. Наука жить : [пер. с англ. и нем. А. А. Юдин, Е. О. Любченко]. Киев : Port-Royal, 1997. 34 с
3. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [За ред. академіка С. Д. Максименка]. Київ : Міленіум, 2006. № 29. С. 78-82.
4. Батьків не обирають...: Проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні / За ред. Ю. М. Якубової та ін. Київ: АЛД, 1997. 185 с.
5. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 203 с.
6. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
7. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
8. Бочелюк В. Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
9. Бутенко О. Г. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XVIII ст. Рідна школа. 2008. № 1–2. С. 74–77 .
10. Вітенко І.С., Борисюк А.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Основи педагогіки: Навчально-методичний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 200 с.
11. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. К. : Просвіта, 2001. 416 с.
12. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. [2-ге вид, доп. й випр.]. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552с.
13. Гончаренко Н. Вплив родинного виховання на розвиток дитини. Психолог. 2008. № 46-47. С. 13-14.
14. Григор'єва Т. Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини

[Електронний ресурс]. Режим доступа:
http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf

15. Денисенко А.О., Дорошенко К.О. Батьківська любов як один з ведучих чинників у процесі виховання. Наука і освіта. Проект професора С.М. Симоненко «Когнітивні процеси та творчість». Одеса. 2007, № 1-2. С. 7-10. 91.

16. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.

17. Задорожна-Княгницька Л. В., Ситник А. В. Партнерство школи та сім'ї в умовах дистанційного навчання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 77. 2020. С. 93-97.

18. Казаннікова О.В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 1 (1). С. 176-180.

19. Карпова Д. Є. Психологічні умови формування уявлень про сімейні ролі у студентської молоді [Текст] : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки : [спец.] 053; Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2021. 218 с.

20. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень : навч. посібник. 5-е вид. Київ : Професіонал, 2008. 240 с.

21. Ковбас Б. Родинна педагогіка : у 3-х т. Т. 2. Основи родинного виховання / Б. Ковбас, В. Костів. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.

22. Корольчук М. С. Психологія сімейних взаємин. Київ: Ніка-Центр, 2011. 296 с.

23. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 244 с.

24. Левицька Т. Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї : дис. ... канд. психол. наук. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. 186 с.

25. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2011. 302 с.

26. Михайлова К. В., Микуліна А. К. Виховання в старших дошкільників шанобливого ставлення до рідних і близьких як важлива складова морального виховання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2017 р., Вип. 55 (108). С. 428-435 с.

27. Мушкевич М. І. Психологічні особливості факторів особистісного та міжособистісного функціонування членів сім'ї з проблемними дітьми на основі сімейного статусу. *Психологічні перспективи* : зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун. ім. Лесі Українки. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 34. С. 137–154.

28. Новий тлумачний словник української мови : в 3-х т. Т. 3. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. 862 с.

29. Олифірович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 360 с.

30. Омельченко Я.М., Кісарчук З.Г. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. Київ. : Шкільний світ, 2011. 112 с.

31. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. 2-ге вид., виправ., доп. Київ : Академвидав, 2006. 520 с.

32. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с.

33. Подкопаєва Ю.В. Вплив сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини. Проблеми сучасної психології. 2010. Випуск 9. С. 323-333.

34. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

35. Потапчук Є.М. Кризи сімейного життя та як їх подолати: довідник

сімейного психолога. Хмельницький: ХНУ, 2014. 35 с.

36. Потапчук Н. Д., Повх В. І. Емоційна співзалежність у партнерів як ознака психологічної проблеми. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 жовтня 2021 р.) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 266-267.

37. Потапчук Є. М., Серга О.О. Реалізація сім'єю з підлітками функції виховання як психологічна проблема. *Науковий журнал «Габітус» Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. Вип. 21, 2021. С. 183 – 187.

38. Психологія молоді сім'ї : монографія / Раїса Петрівна Федоренко, Мирослава Іванівна Мушкевич, Тамара Іванівна Дучимінська, Людмила Іванівна Магдисюк. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 392 с.

39. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання [освітній тренінг для батьків]. Навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 121 с.

40. Руденок А.І. Формування у майбутніх психологів готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів : дис. ... канд. психол. наук. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. 306 с.

41. Савчин М. Василенко Л. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб., доповн. К.: ВЦ «Академія», 2017. 368 с.

42. Сатир В. Как строить себя и свою семью. [пер. с англ. Е. В. Новиковой, М. А. Макарушкиной]. Москва : Педагогика-пресс, 1992. 190 с.

43. Семиченко В. А., Заслуженюк В. С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Веселка, 1998. 214 с.

44. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2000. 350 с.

45. Сімейний кодекс України (10.01.2002 № 2947-III). *Верховна Рада України*.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

46. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

47. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

48. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.

49. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук. Умань : Уман. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2018. 340 с.

50. Чепмен Г. П'ять ознак доброї сім'ї. Львів : Свічадо, 2014. 270 с.

51. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург.: Питер. , 1998. С. 214-246.

52. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 672 с.

53. Anderson D. A., Hamilton M. Gender roles stereotyping of parents in children's picture books: The Invisible father. *Sex Roles. Research Journal*. 2005. V. 52 (3). P. 145-151.

54. Baxter J., Weston R., Qu L. Family structure, co-parental relationship quality, postseparation paternal involvement and children's emotional wellbeing. *Journal of Family Studies*. 2011. № 17 (2). P. 86–109.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

«Моделі поведінки, що відображають важливі сімейні ролі»

(автор Д. Карпова)

Шановний колего! Просимо Вас оцінити за 7-бальною шкалою моделі поведінки шлюбних партнерів, що різною мірою мають відношення до категорії «важливі сімейні ролі шлюбних партнерів» («6» – найбільш виражена, має безпосереднє відношення; «0» – взагалі відсутня, не має відношення).

Сімейні ролі шлюбних партнерів	Оцінка						
	0	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6	7	8
Альтруїст							
Активіст							
Акуратист							
Батько (мама)							
Берегиня							
Винахідник							
Вихователь							
Гід							
Годувальник							
Господарник							
Гуру							
Дбайливець							
Дизайнер							
Дієтолог							
Добувач							
Донька (син)							
Друг							
Економіст							
Експерт							
Естет							
Жартівник							
Зять (невістка)							
Ініціатор							
Інтелектуал							
Компаньйон							
Контролер							
Коханець							
Кухар							
Креативщик							
Лідер							
Масовик							
Медик							
Медіатор							

Закінчення додатка А

1	2	3	4	5	6	7	8
Миротворець							
Модник							
Мораліст							
Мотиватор							
Нянька							
Обліковець							
Однодумець							
Опонент							
Оптиміст							
Організатор							
Підприємець							
Покупець							
Порадник							
Прагматик							
Прибиральник							
Ремонтник							
Репродуктор							
Розрадник							
Романтик							
Садівник							
Слухач							
Соціалізатор							
Співрозмовник							
Спортсмен							
Стиліст							
Учитель							
Фінансист							
Ваш варіант							

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

Методика діагностики батьківського ставлення до дитини

(автори А. Варга, В. Столін)

Методика діагностики батьківського ставлення до дитини орієнтована на виявлення батьківського ставлення (системи різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкуванні з ним, особливостей сприймання і розуміння характеру і особистості дитини, її вчинків).

Інструкція: «Дайте відповіді на питання з максимально можливою відвертістю. Знаком «плюс» відзначайте твердження, з якими Ви згодні, знаком «мінус» – з якими не згодні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, про що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно довше оберегати дитину від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини почуття прихильності.
7. Хороші батьки оберегають своїх дітей від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли жорстоке поводження з дитиною приносить їй більшу користь.
11. Я відчуваю розпач по відношенню до своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які, крім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина трохи незріла.

Продовження додатку Б

- 16.Моя дитина навмисно веде себе погано, щоб досадити мені.
- 17.Моя дитина вбирає все погане, як губка.
- 18.За будь-яких старань, мою дитину важко навчити хорошим манерам.
- 19.Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
- 20.Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять в наш дім.
- 21.Я беру участь у вихованні своєї дитини.
- 22.До моєї дитини – липне усе погане.
- 23.Моя дитина не доб'ється успіху в житті.
- 24.Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як би мені хотілося.
- 25.Я жалію свою дитину.
- 26.Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішими і за поведінкою, і за судженнями.
- 27.Я із задоволенням провожу з дитиною увесь вільний час.
- 28.Я часто жалкую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую її маленькою.
- 29.Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
- 30.Я мрію про те, щоб моя дитина досягла усього того, що мені не вдалося у житті.
- 31.Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не тільки вимагати цього від неї.
- 32.Я намагаюся виконувати усі прохання своєї дитини.
- 33.При прийнятті сімейних рішень варто враховувати і думку дитини.
- 34.Я дуже цікавлюся життям дитини.
- 35.У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
- 36.Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
- 37.Я завжди рахуюся зі своєю дитиною.

38. Я відчуваю до своєї дитини дружні почуття.
39. Основна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість та лінь.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дітьми.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина нездатна ні на що хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я розумію невдачі своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне вимотування нервів.
48. Строга дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти потім вдячні.
51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж переваг.
53. Я розділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не в змозі будь-що зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я слідкую за станом здоров'я моєї дитини.
58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я невисокої думки про власну дитину і не приховую це від неї.
61. Бажано, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключ 1.

Прийняття – відторгнення: -3, 5, 6,-8, -10, -12, -14, -15, -16, -18, 20, -23, -24, -26, 27, -29, 37, 38, -39, -40, -42, 43, -44, 45, -46, -47, -49, -51, -52, 53, -55, 56, -60. 2.

Соціальна бажаність поведінки: 21, 25, 31, 33, 34, 35, 36. 3.

Симбіоз: 1, 4, 7, 28, 32, 41, 58. 4.

Авторитарна гіперсоціалізація: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59. 5.

Маленький невдаха: 9, 11, 13, 17, 22, 54, 61.

Відповідь «Так» – 1 бал, відповідь «Ні» – 0 балів. Якщо перед номером відповіді стоїть знак «-», то за відповідь «Ні» нараховується 1 бал, а за відповідь «Так» – 0 балів.

Дякуємо за відповіді!

Додаток В

Методика для вивчення взаємодії батьків з дітьми

(автор І. Марківська)

Методика для вивчення взаємодії батьків з дітьми призначена для діагностики особливостей взаємодії батьків і дітей. є однією з небагатьох, в яких з самого початку передбачалися два паралельних опитувальника - для дітей і для батьків, - що вимірюють одні й ті ж параметри дитячо-батьківської взаємодії.

Експерти повинні були оцінити зміст кожного питання на відповідність його певною шкалою опитувальника. Питання, які отримали менше 80% голосів або віднесені більшістю експертів одночасно до кількох шкалами, були виключені з подальшої роботи. Для додання опитувальником гарної форми було залишено рівну кількість питань на кожен шкалу, крім двох, які виділяють більшість дослідників і які можуть вважатися базовими у батьківсько-дитячих відносинах. Це шкали автономія-контроль і відкидання-прийняття, в них увійшло по 10 тверджень, а в інші шкали - по 5 тверджень. В остаточний варіант опитувальника для дітей увійшло 60 тверджень.

При заповненні опитувальника батькам і дітям пропонується оцінити ступінь згоди з кожним твердженням за 5-бальною системою: 1 бал - зовсім не згоден, це твердження зовсім не підходить, 5 балів - абсолютно згоден, це твердження абсолютно підходить.

В опитувальнику «Взаємодія батько-дитина» для підлітків та їх батьків представлені наступні 10 шкал.

1. Невимогливість-вимогливість батька. Дані цієї шкали показують той рівень вимогливості батька, який проявляється у взаємодії батьків з дитиною. Чим вища за цією шкалою, тим більш вимогливий батько, тим більше очікує він високого рівня відповідальності від дитини.

2. М'якість-строгість батька. За результатами цієї шкали можна робити

висновки про суворість заходів, що застосовуються до дитини, про жорсткість правил, встановлених у взаєминах між батьками і дітьми, про ступінь примусу дітей до чого-небудь.

3. Автономність-контроль щодо дитини. Чим вище показники за цією шкалою, тим більше виражено контролює поведінку щодо дитини. Високий контроль може виявлятися в дріб'язковій опіки, нав'язливості, прагненні обмежувати; низький контроль може приводити до повної автономії дитини, до вседозволеності, яка може бути наслідком або байдужого ставлення до дитини, або милування. Можливо також, що низький контроль пов'язаний з проявом довіри до дитини або прагненням батьків прищепити йому самостійність.

4. Емоційна дистанція – емоційна близькість дитини до батьків. Слід звернути особливу увагу, що ця шкала відображає уявлення батьків про близькість з дитиною. Таке трактування цієї шкали викликане дзеркальної формою опитувальника, за якою діти оцінюють свою близькість до батьків, своє бажання ділитися найпоетаємнішим і важливим з батьками. Порівнюючи результати опитування батьків та дитини, можна робити висновок про точність уявлень батьків, про переоцінку або недооцінку близькості з дитиною.

5. Заперечення - прийняття дитини батьком. Ця шкала відображає базове ставлення батьків до дитини, його прийняття чи відкидання особистісних якостей і поведінкових проявів дитини. Прийняття дитини як особистості є важливою умовою сприятливого розвитку дитини, її самооцінки. Поведінка батьків може сприйматися дитиною як прийняття або неприйняття.

6. Відсутність співпраці - співробітництво. Співпраця є наслідком включення дитини у взаємодію з батьками, визнання її прав і гідності. Вона відображає рівність і партнерство у стосунках батьків і дітей. Відсутність такого може бути результатом порушених взаємин, авторитарного, байдужого або вседозволеного стилю виховання.

7. Незгода-згода між дитиною та батьком. Ця шкала теж описує характер

взаємодії між батьком і дитиною і відображає частоту і ступінь згоди між ними в різних життєвих ситуаціях. Використовуючи дві форми опитувальника - дитячу і дорослу, можна оцінити ступінь згоди не тільки за цією шкалою, а й по всіх інших шкалах, так як розбіжності між ними теж дозволяють судити про відмінності в поглядах дитини і батька на виховну ситуацію в сім'ї.

8. Непослідовність - послідовність батька. Послідовність батька є важливим параметром взаємодії, в цій шкалі відображається, наскільки послідовний і постійний батько в своїх вимогах, у своєму ставленні до дитини, в застосуванні покарань і заохочень і т.д. Непослідовність батька може бути наслідком емоційної неврівноваженості, виховної невпевненості, що відкидає ставлення до дитини і т.п.

9. Авторитетність батька. Результати цієї шкали відображають самооцінку батька у сфері його впливу на дитину, наскільки його думки, вчинки, дії є авторитетними для дитини, яка сила їх впливу. Порівняння з даними дитини дозволяє судити про ступінь розбіжності оцінок батьківського авторитету. Коли діти дають високу оцінку авторитетності батьків, то найчастіше це означає виражене позитивне ставлення до батькові в цілому, тому показники за цією шкалою дуже важливі для діагностики позитивності-негативності відносин дитини до батьків, як і показники за наступною - 10-й шкалі.

10. Задоволеність взаєминами дитини з батьком. За даними 10-й шкали можна судити про загальну ступеня задоволеності стосунками між батьками і дітьми - як з тієї, так і з іншого боку. Низький ступінь задоволеності може свідчити про порушення в структурі батьківсько-дитячих відносин, можливих конфліктах або про стурбованість сформованою сімейною ситуацією.

Варіант опитувальника для батьків підлітків послужив основою для складання іншої форми опитувальника - для батьків дошкільнят та молодших школярів. Були змінені деякі питання, які виявилися неадекватними для дітей цього віку і замінені дві шкали опитувальника. Замість шкал незгоду-згода і авторитетність батька (7-а і 9-я шкали) були введені дві нові шкали: 7-я - тривожність за дитину; 9-я - виховна

конфронтація в сім'ї.

Така заміна пояснюється тим, що показники цих шкал можуть дати цінну інформацію для психолога-консультанта, до якого батьки звертаються за допомогою і якому необхідно мати більш повну інформацію про характер виховання в сім'ї. Багато авторів звертають увагу на батьківську тривожність дитини як важливий фактор для розуміння виникнення невротичних реакцій у дітей. А. І. Захаров виділяє також як риси патогенного типу виховання низьку згуртованість і розбіжності членів родини з питань виховання, що може призводити до виховної конфронтації всередині сім'ї. Крім того, заміна 7-й і 9-й шкал викликана відсутністю паралельної форми цих шкал в дитячому варіанті опитувальника, так як в цьому віці дітям достатньо важко відповідати на питання, пов'язані з їх ставленням до батьків, а без порівняння з дитячими даними шкали згоди і авторитетності втрачають свою діагностичну цінність.

Опитувальник для батьків дошкільнят і молодших школярів

Інструкція: Відзначте ступінь згоди з наступними твердженнями по 5-бальної системі. Оцініть твердження окремо для кожного батька в бланку відповідей:

5 балів - поза сумнівом так (вельми сильна згода); 4 бали - загалом так;
3 бали - і так і ні; 2 бали - швидше ні, ніж так; 1 бал - немає (абсолютне незгоду).

Текст опитувальника «Взаємодія батька з дитиною»(ВРР)

1. Якщо вже я чогось вимагаю від нього (неї), то обов'язково доб'юся цього.
2. Я завжди караю його (її) за погані вчинки.
3. Він сам (а) зазвичай вирішує, яку одягнути.
4. Мою дитину можна сміливо залишити без догляду.
5. Син (дочка) може розповісти мені про все, що з ним (нею) відбувається.
6. Думаю, що він (а) нічого не доб'ється у житті.
7. Я кажу йому (їй) частіше про його (її) недоліки, ніж переваги.

8. Часто ми разом справляємося з домашньою роботою.
9. Я постійно турбуюся за здоров'я дитини.
10. Я відчуваю, що непослідовний (на) у своїх вимогах.
11. У нашій сім'ї часто трапляються конфлікти.
12. Я б хотів (а), щоб він (а) виховував (ла) своїх дітей так само, як я його (її).
13. Він (а) рідко робить з першого разу те, про що я прошу.
14. Я його (її) дуже рідко сварю.
15. Я намагаюся контролювати всі його (її) дії та вчинки.
16. Вважаю, що для нього (неї) головне - це слухатися мене.
17. Якщо у нього (неї) трапляється нещастя, в першу чергу він (а) ділиться зі мною.
18. Я не поділяю його (її) захопленнь.
19. Я не вважаю його (її) таким розумним (розумної) і здатним (здатної), як мені хотілося б.
20. Можу визнати свою неправоту і вибачитися перед ним (нею).
21. Я часто думаю, що з моєю дитиною може трапитися щось жахливе.
22. Мені важко буває передбачити свою поведінку щодо нього (неї).
23. Виховання моєї дитини могло бути кращим, якби інші члени сім'ї не заважали.
24. Мені подобаються наші з ним (нею) відносини.
25. Вдома у нього (неї) більше обов'язків, ніж у більшості його друзів.
26. Доводиться застосовувати до нього (неї) фізичні покарання.
27. Йому (їй) доводиться поступати так, як я кажу, навіть якщо він (а) не хоче.
28. Думаю, я краще знаю, що йому (їй) потрібно.
29. Я завжди співчуваю своїй дитині.
30. Мені здається, я його (її) розумію.

Продовження додатку В

31. Я хотів (ла) би в ньому (ній) багато чого змінити.
32. При прийнятті сімейних рішень завжди враховую його (її) думку.
33. Думаю, що я тривожна мама (тривожний батько).
34. Моя поведінка часто буває для нього (неї) несподіваним.
35. Трапляється, що, коли я караю дитину, мій чоловік (дружина, бабуся та ін.) починають дорікати мені за надмірну строгість.
36. Вважаю, що в цілому правильно виховую свого сина (дочка).
37. Я висую до нього (неї) багато вимог.
38. За характером я м'яка людина.
39. Я дозволяю йому (їй) гуляти одному у дворі будинку.
40. Я прагну захистити його (її) від труднощів і життя
41. Я не допускаю, щоб він (а) помічав (а) мої слабкості і недоліки.
42. Мені подобається його (її) характер.
43. Я часто критикую його (її) по дрібницях.
44. Завжди охоче його (її) вислуховую.
45. Вважаю, що мій борг захистити його (її) від всяких небезпек.
46. Я караю його (її) за такі вчинки, які здійснюю сам (а).
47. Буває, я мимоволі налаштовую дитини проти інших членів сім'ї.
48. Я втомлююся від повсякденного спілкування з ним (нею).
49. Мені доводиться змушувати його (її) робити те, що він (а) не хоче.
50. Я прощаю йому (їй) те, за що інші покарали б.
51. Мені б хотілося знати про нього (неї) все: про що він (а) думає, як ставиться до своїх друзів і т.п.
52. Він (а) сам (а) вибирає, чим займатися вдома у вільний час.
53. Думаю, що для нього (неї) я найближча людина.
54. Я вітаю його (її) поведінку.
55. Я часто висловлюю своє невдоволення ним (нею).

56. Приймаю участь у справах, які придумує він (а).
57. Я часто думаю, що хтось може образити його (її).
58. Буває, що дорікаю і хвалю його (її), по суті, за одне і те ж.
59. Трапляється, що якщо я кажу йому (їй) одне, то чоловік (дружина, бабуся і т.п.) спеціально говорить навпаки.
60. Мені здається, мої стосунки з дитиною краще, ніж у сім'ях більшості моїх знайомих.

Дякуємо за відповіді!

Додаток Г

Методика «Стратегії сімейного виховання»

(Автор С. Степанова в модифікації І. Махоніної)

Інструкція: За допомогою цього тесту спробуйте оцінити свою власну стратегію сімейного виховання. З чотирьох варіантів відповіді виберіть самий для Вас кращий.

1. Чим, на вашу думку, в більшій мірі визначається характер людини – спадковістю або вихованням?
 - А. Поєднанням вроджених задатків і умов середовища.
 - Б. Переважно вихованням.
 - В. Головним чином вродженими задатками.
 - Г. Ні тим, ні іншим, а життєвим досвідом.
2. Як ви ставитеся до думки про те, що діти виховують своїх батьків?
 - А. Це гра слів, софізм, що має мало відношення до дійсності.
 - Б. Готовий з цим погодитися за умови, що не можна забувати і про традиційну роль батьків як вихователів своїх дітей.
 - В. Абсолютно з цим згоден (діти виховують своїх батьків).
 - Г. Важко відповісти, не замислювався про це.
3. Яке з суджень про виховання ви знаходите найбільш вдалим?
 - А. Навчи сина слухняності, тоді зможеш навчити і всього іншого (Томас Фуллер).
 - Б. Дітям потрібні не повчання, а приклади (Жозеф Жубер).
 - В. Мета виховання – навчити дітей обходитися без нас (Ернст Легуве).
 - Г. Якщо вам більше нічого сказати дитині, скажіть йому, щоб він пішов умитися (Едгар Хоу).

Продовження додатку Г

4. Чи вважаєте ви, що батьки повинні просвіщати дітей в питаннях статі?

А. Звичайно, в першу чергу це повинні зробити батьки.

Б. Коли діти досить подорослішають, необхідно буде завести розмову і про це. А в шкільному віці головне - подбати про те, щоб захистити їх від проявів аморальності.

В. Вважаю, що батькам слід в доступній формі задовольняти інтерес дітей до цих питань.

Г. Мене ніхто цьому не вчив, і їх саме життя навчить.

5. Чи слід батькам давати дитині гроші на кишенькові витрати?

А. Найкраще регулярно видавати певну суму на конкретні цілі і контролювати витрати.

Б. Доцільно видавати деяку суму на певний термін (на тиждень, на місяць), щоб дитина сам навчався планувати свої витрати.

В. Якщо попросить, можна і дати.

Г. Коли є можливість, можна інший раз дати йому якусь суму.

6. Як ви вчините, якщо дізнаєтеся, що вашої дитини образив однокласник?

А. Відправлюся з'ясувати стосунки з батьками кривдника.

Б. Посвята дитині, як йому краще себе вести в таких ситуаціях.

В. Постараюся втішити дитину.

Г. Діти самі краще розберуться в своїх відносинах, тим більше що їх образи недовго.

7. Як ви поставитеся до лихослів'я дитини?

А. Лихослів'я треба припиняти в зародку! Покарання тут необхідно, а від спілкування з невихованими однолітками дитини надалі треба захистити.

Б. Постараюся довести до його розуміння, що в нашій родині, та й взагалі серед порядних людей, це не прийнято.

В. Дитина має право висловлювати свої почуття, навіть у той спосіб, який

нам не до душі.

Г. Подумаєш! Всі ми знаємо ці слова. Не треба надавати цьому значення, поки це не виходить за розумні межі.

8. Син - підліток хоче провести вихідні на дачі у подруги, де збереться компанія однолітків під час відсутності батьків. Відпустили б ви його?

А. Ні в якому разі. Такі збіговиська до добра не доводять. Якщо діти хочуть відпочити і повеселитися, нехай роблять це під наглядом старших.

Б. Можливо, якщо знаю її товаришів як порядних і надійних хлопців.

В. Вона цілком розумна людина, щоб самій прийняти рішення. Хоча, звичайно, в її відсутність буду трохи турбуватися.

Г. Не бачу причини забороняти.

9. Як ви відреагуєте, якщо дізнаєтеся, що дитина вам збрехала?

А. Постараюся вивести його на чисту воду і присоромити.

Б. Спробую розібратися, що його спонукало збрехати.

В. Засмучуся.

Г. Якщо привід не надто серйозний, не стану надавати значення.

10. Чи вважаєте ви, що подаєте дитині гідний приклад?

А. Безумовно.

Б. Намагаюся.

В. Сподіваюся.

Г. Не знаю.

1	3	4	5	6		7		8	9	10
Авторитетний	Б	В	В	Г	В	Г	А	Б	Г	Б
Авторитарний	А	А	Г	В	Б	Б	Б	А	А	А
Ліберальний	В	Б	Б	Б	А	А	Г	В	В	В
Індиферентний	Г	Г	А	А	Г	В	В	Г	Б	Г

Дякуємо за відповіді!